

LUNDS UNIVERSITET
Socialhögskolan
SOL 065
Höstterminen 2003

”Kvinnor ska ju liksom inte bära sig åt...”

*- en undersökning om synen på kvinnor
som missbrukar, och om vägen mot ett liv
utan droger*

Författare: Christel Svensson
Handledare: Mats Hilde

ABSTRACT

The aim of my essay was to compare women's and men's ways out of drug abuse, and with help from chosen theories and concepts explain and understand women's situation.

My research started with a few questions concerning differences between women's and men's changing process and the role of the social network in this. I also wanted to find out how the women experienced other people's look upon them as drug abusers

I chose to do an unstructured, qualitative investigation grounded on six deep interviews with former drug abusers. In the analysis I used the theory of gender, and other theoretical concepts like "pushes and pulls", "rock bottom", "turning point" and "marginal conflict".

The result of my essay showed that women's greatest support on their way out of drug abuse came from family members and other near and personal relationships. Equivalent for men seemed to be support from the society – like social secretaries and different kinds of self-help groups. The turning point seemed to be very alike for men and women, and also the fact that it took many attempts before they succeeded in living without the drugs.

But most of all, my essay gave me the picture of a difference between men's and women's experience of existence. The women's life stories were weighed down by more guilt and shame, something that earlier research told me as well.

INNEHÅLL

Förord	3
1 INLEDNING	3
1.1 PROBLEMFÖRMULERING.....	3
1.1.1 <i>Centrala begrepp</i>	4
1.2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR.....	6
1.3 METOD OCH URVAL.....	7
1.3.1 <i>Studiens uppläggning och genomförande</i>	7
1.3.2 <i>Redovisning av urval</i>	8
1.3.3 <i>Resultatens tillförlitlighet</i>	9
1.3.4 <i>Källkritik</i>	11
1.3.5 <i>Etiska överväganden</i>	12
1.4 FORTSATT FRAMSTÄLLNING.....	13
2 TIDIGARE FORSKNING	13
2.1 NÄTVERKET OCH DESS BETYDELSE.....	13
2.2 IDENTITET OCH IDEALBILD.....	14
2.3 GRAVIDITET OCH MODERSKAP.....	15
3 TEORETISK REFERENSRAM	16
3.1 GENUSTEORI.....	16
3.2 PUSHES, PULLS OCH ROCK BOTTOM.....	17
3.3 VÄNDPUNKT.....	18
3.4 MARGINALKONFLIKT.....	18
4 INTERVJUPERSONERNA OCH DERAS LEVNADSBERÄTTELSE	19
4.1 SOFIE.....	19
4.2 KATARINA.....	21
4.3 PIA.....	22
4.4 JOHAN.....	24
4.5 KENT.....	26
4.6 GÖRAN.....	27
5 ANALYS OCH TOLKNING	29
5.1 SYNEN PÅ KVINNAN SOM MISSBRUKARE.....	29
5.1.1 <i>Sammanfattade reflektioner</i>	32
5.2 FÖRSTA STEGEN PÅ VÄGEN UT UR MISSBRUKET.....	32
5.2.1 <i>Sammanfattade reflektioner</i>	35
5.3 FÖRÄNDRINGSPROCESSEN – SVÅRIGHETERNA OCH STÖDET.....	36
5.3.1 <i>Sammanfattade reflektioner</i>	39
6 SLUTDISKUSSION	40
7 KÄLLFÖRTECKNING	44

Bilagor

- 1 Brevet till intervjupersonerna
- 2 Intervjuteman som bifogats brevet
- 3 Checklista i intervjun

Förord

Först och främst vill jag rikta ett stort tack till alla er som så generöst har delat med er av livserfarenheter, känslor, tankar och funderingar. Trots att många frågor har varit närgångna och berört, så har ni frikostigt berättat. Tack ”Sofie”, ”Katarina”, ”Pia”, ”Johan”, ”Kent” och ”Göran”! Utan er hade det varit svårt att få till den här uppsatsen.

Stort tack också till Alf, Britt-Marie och Fredrik, som tog sig tid att förmedla kontakt med personer som kunde tänka sig att bli intervjuade. Allting löste sig väldigt snabbt och smidigt med er hjälp!

Stor hjälp och stort stöd har jag också haft i mina fina vänner Anneli och Linda! Tänk att vi ändå lyckades hitta ett sätt... (En för alla, alla för en!)

Och sist, men absolut inte minst - stort tack Jesper, Felicia och Elliot som med stor förståelse, tålamod och vänlighet har låtit mig dra mig undan och skriva och skriva och skriva...

1 INLEDNING

- Usch va Pelle bar sig dumt åt på personalfesten!
- Jo, men han var ju full...

- Usch va Lisa bar sig dumt åt på personalfesten!
- Ja, och hon var dessutom full!

1.1 PROBLEMFÖRMULERING

Vilka tankar väcker de korta raderna i inledningen?

Att en kvinna dricker alkohol i våra dagar är väl inte särskilt märkvärdigt, men trots allt väcker åsynen av en berusad kvinna helt andra tankar och känslor än när det handlar om en berusad man. Omvärldens dom är hård och förmildrande, beroende på vilket kön ”den misslyckade” har. Vi anklagar kvinnorna och ursäktar männen.

När kvinnor och flickor bryter normen döms de så mycket hårdare av både kamrater, okända och sig själva skriver Nyrén (1995). Utöver detta har kvinnor i allmänhet ett socialt nätverk som är torftigare än männens, och män förefaller också ha en helt annan möjlighet att träffa drogfria partners – både i livet som missbrukare och på vägen ut ur det (Skårner, 2001).

Med ovanstående tankar i bakhuvudet är en narkotikamissbrukande kvinna förmodligen den kvinna som allra klarast bryter med de förväntningar som av tradition finns på henne. Det liv som de kvinnliga missbrukarna lever, och de reaktioner de får på sitt beteende, riskerar förstås att ödelägga deras självbilder och öka deras självförakt. Hur tar man sig upp och ur en sådan situation? Hur kan kvinnors väg ut ur ett missbruk beskrivas och förstås?

Min förförståelse handlar om att kvinnor, utöver de svårigheter som männen också ställs inför, har andra typer av problem att brottas med på vägen ut ur sitt missbruk – ett större mått av skam och skuld just på grund av de förväntningar som finns på den kvinnliga rollen.

Jag har valt att lägga tyngdpunkten på kvinnornas förändringsprocess – från missbrukare till ”en kvinna bland alla andra kvinnor”. Förutom genusteorin kommer jag i analysen att ta hjälp av teoretiska begrepp som ”pushes”, ”pulls”, ”rock bottom”, ”vändpunkt” och ”marginalkonflikt” – vilka kan beskriva en del i förändringsprocessen.

Min undersökning är uppbyggd kring de sex levnadsberättelser som jag har fått möjlighet att ta del av genom intervjuer.

Det är viktigt att låta personerna själva få berätta tycker jag. Allt för sällan låter man de människor höras som verkligen vet vad de talar om. Allt för sällan tar man fasta på vad de förmedlar och går dem till mötes. Jag har därför, och dels på grund av detta, presenterat deras levnadsberättelser på ett ganska omfattande sätt. Men anledningen till att jag valde att redovisa hela deras livshistoria var också för att det ska bli lättare att få en helhetsbild av varje person.

Med största sannolikhet har vi något viktigt att lära av intervjupersonernas upplevelser och erfarenheter, och förhoppningsvis lyckas jag också förmedla en förståelse för vilka problem kvinnorna ställs inför på sin väg ut ur missbruket.

Jag kommer nu närmast att föra en kort diskussion kring de centrala begrepp som finns i uppsatsen. Andra begrepp, eller ord som kan behöva förklaras, uppmärksammar jag löpande där de dyker upp i texten. De får då sin förklaring genom fotnoter.

1.1.1 Centrala begrepp

Missbruk och *missbrukare* är två begrepp som jag naturligtvis kommer att använda mig av. Då ett missbruk kan handla om väldigt skilda preparat och företeelser kan det vara på sin plats att redan nu precisera vad begreppet rör sig kring i min uppsats. De intervjupersoner som har bidragit med empirin till mitt arbete har alla haft ett missbruk av antingen alkohol, narkotika

eller läkemedel – i vissa fall en kombination av dessa preparat. Det är därför dessa former av missbruk jag avser när jag använder mig av begreppet.

Vad gäller narkotika så klassas all hantering – innehav, användande, köp och försäljning – som illegal i Sverige. Mot denna bakgrund uppges, i boken ”Riskbruk och missbruk” (Johansson och Wirbing, 1999), därmed all konsumtion också vara missbruk. Detta är den juridiska definitionen, konstaterar man (a.a.)

När det handlar om läkemedel uppges man i en SoS-rapport (1990:22, s 41) att missbruk härav kan definieras som ”användning /.../ utan att det är medicinskt motiverat”. Man vill dock framhålla att denna definition är svår att använda, och säger därför att man rent praktiskt kan påstå att ett missbruk av läkemedel är ”när man använder ett preparat för att berusa sig” (a.a.).

Ett missbruk av alkohol, som ju är en legal och accepterad drog i vårt samhälle, kan vara svårare att definiera. Alkoholen kan ju människor använda sig av i syfte att berusa sig – utan att för den skull ses som missbrukare. I en skrift som getts ut i samarbete med Systembolaget, ”Vid dina sinnens fulla bruk” (Dahlgren et al, 1995, s 85), uppges att en alkoholmissbrukare är en ”person som använder alkohol på ett socialt oacceptabelt sätt”.

Ett missbruk av alkohol föreligger alltså, enligt denna skrift, när drickandet inte längre passar in i våra sociala och kulturella mönster.

För att på något sätt göra en samlad definition när det gäller missbruket av narkotika, alkohol och läkemedel, och de personer som missbrukar, kommer jag fortsättningsvis att luta mig mot följande (Andersson i Trulsson, 1997, s 24):

Missbruk är bruk av droger som bryter mot uppställda normer, användningssätt som betraktas som överdrivna eller felaktiga, ohälsosamma, omoraliska, ibland brottsliga. Termen hänför sig till en varaktig praxis hos enskilda personer, inte till tillfälliga överträdelser. Definitionen av missbruk och missbrukare är sociala konstruktioner som innebär utdefiniering, d v s utpekande av det från normalitet och ordning undantagna. Missbruk är också det som hotar social ordning eller ekonomiska intressen.

Min uppsats kommer också att röra sig kring genusbegrepp som *kön*, *man* och *kvinn*a. När jag talar om *genus* – eller *kön* - avses inte de rent fysiska skillnaderna mellan mannens och kvinnans kroppar, utan begreppet syftar istället till vår kulturs uppfattning av vad som anses vara kvinnligt och manligt. Det är den sociala konstruktionen av kvinnlig och manlig identitet som är det intressanta, och upplevelsen av att vara man respektive kvinna.

Margot Bengtsson (2001, s 63) hänvisar till Nancy Fraser när hon i sin bok skriver att den sociala identiteten rätt och slätt är att leva och handla i enlighet med en uppsättning

beskrivningar. Om de sociala identiteterna, att vara man eller kvinna, skriver Bengtsson vidare:

Dessa är naturligtvis inte något som utsöndras ur människornas kroppar, än mindre ur deras psyken. Snarare hämtas de från den fond av tolkningsmöjligheter som är tillgängliga för aktörerna i varje specifikt samhälle.

Resonemanget ovan är en kort beskrivning av det jag utgår ifrån när det gäller begreppet genus. En vidare förklaring av begreppet, och det som anses vara kvinnligt respektive manligt, ger jag under rubriken ”Teoretisk referensram”.

Så till begreppen *kvinnor* och *män*. I boken ”Könsspelet” (Ericsson, 1993) fann jag precis det jag själv tänkte formulera – och därför tog jag det till mig direkt. Ericsson (a.a., s 6-7) skriver följande:

I boken använder jag samlingsbegreppen ”kvinnor” och ”män”. Många kommer att finna detta onyanserat och fråga sig om verkligen alla kvinnor och alla män är lika i levnadsvillkor, erfarenheter och personlighet. Det är de självklart inte. Inom samhällsvetenskapen diskuteras för närvarande om inte användandet av sådana samlingsbegrepp kan verka inskränkande och undertryckande, genom att de osynliggör mångfalden i exempelvis kvinnors verklighet. Risken finns. Å andra sidan är det också viktigt att leta efter det gemensamma i mångfalden. Annars kan man hamna i en uppsplittrande individualisering som gör det omöjligt att se de generella, samhälleliga villkor som påverkar våra liv.

Jag vill instämma i Ericssons ord, och alltså påpeka att jag är medveten om att det finns både kvinnor och män som avviker från det generella – trots att begreppen kvinnor och män kan antas syfta på dem alla.

1.2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Syftet med min uppsats är att jämföra kvinnors och mäns vägar ut ur ett missbruk, och med hjälp av valda teorier och begrepp förklara och förstå kvinnornas situation.

För att uppnå mitt syfte har jag i arbetet utgått från följande frågeställningar:

- Vilka skillnader kan påvisas mellan kvinnors och mäns vägar ut ur missbruket?
- Vilken betydelse har kvinnans sociala nätverk i förändringsprocessen¹?
- Hur har kvinnorna uppfattat andras syn på henne som missbrukare – och i synnerhet missbrukande kvinna?

¹ Den process som en människa genomgår under förändring – här avses ett skapande av en ny identitet och ett nytt sätt att leva.

1.3 METOD OCH URVAL

Jag valde att göra en ostrukturerad, kvalitativ undersökning – en fallstudie med ett icke-slumpmässigt urval av sex intervjupersoner.

Avsikten med den metod jag valde var att nå en djupare förståelse av uppsatsproblemet, intervjupersonerna och deras livserfarenheter.

Patel och Davidsson (2003) skriver i sin bok, "Forskningsmetodikens grunder", att syftet med en kvalitativ intervju är att upptäcka och identifiera egenskaper och beskaffenheten hos något – till exempel den intervjuades livsvärld eller uppfattningar om något fenomen.

En kvalitativ metod passar bra att använda då man vill ha insikter om det grundläggande eller det särpräglade i en viss miljö – och hur något har utvecklats över tid. Till skillnad från den kvantitativa forskningsmetoden är man inte intresserad av att veta *hur ofta* någonting förekommer, eller *hur vanligt* det är (Repstad, 1999).

Jag kommer nu att mera ingående beskriva det urval som har gjorts, hur datainsamlingen har genomförts och hur uppsatsen är uppbyggd.

1.3.1 Studiens uppläggning och genomförande

Intervjuerna har genomförts tillsammans med två av mina kurskamrater. Eftersom deras uppsatsproblem ligger nära mitt eget, såg vi en möjlighet att kunna hjälpas åt i vår datainsamling. Intervjupersonerna har delats upp mellan oss så att varje intervjuperson har fått träffa två av oss, vid ett och samma tillfälle.

Vid alla intervjuer har vi, med personernas medgivande, använt oss av bandspelare. På så sätt har vi alla tre kunnat lyssna på, och använda oss av, vad de sex intervjupersonerna har haft att berätta – även om var och en av oss enbart har medverkat vid fyra intervjuer.

Det har varit givande och intressant att göra såhär, eftersom vi var övertygade om att man kan uppfatta saker på ett annat sätt när man får möjlighet att höra nyanserna i språket, betoningarna på utvalda ord, suckarna, de tysta pauserna och de spontana skratten...

De intervjuer som vi själva inte har haft möjlighet att medverka vid har på detta sätt ändå blivit "levande" för oss alla – och inte "bara ord på ett papper". Bandspelaren har förstås även underlättat i vårt arbete, och det faktum att vi inte har behövt koncentrera oss på att anteckna har gjort att vi har kunnat rikta odelad uppmärksamhet mot våra intervjupersoner.

I intervjuerna har vi inte utgått från några konkreta och på förhand bestämda frågor.

Ambitionen har varit att intervjusituationerna skulle få karaktären av ett avslappnat samtal

kring olika teman (se bilaga 2), och vi ansåg att vi skulle ha störst chans att få det så om vi inte utgick ifrån ett färdigställt intervjuformulär. Jag upplever att vi också har uppnått detta. För att ändå försäkra oss om att så långt möjligt kunna få svar på de frågeställningar som våra respektive uppsatser utgår ifrån, har vi haft en ”checklista” tillgänglig under intervjuerna (se bilaga 3). Detta för att kunna kontrollera att intervjupersonerna verkligen berört de teman som var och en av oss varit mest intresserad av, och för att eventuellt kunna stödja och underlätta samtalet (Patel och Davidsson, 2003). Varje intervju har tagit mellan en och två timmar att genomföra.

Transkriberingen av intervjusvaren har vi fördelat så att var och en av oss har fått skriva ut två intervjuer, och vi har återgett intervjupersonernas svar ordagrant. Detta för att vara säkra på att inte ge upplysningarna en annan innebörd än vad som var menat. Efter transkribering har intervjuerna sedan brutits ner till den sammanfattning som presenterar respektive person och levnadsberättelse.

I analysdelen har jag valt att enbart använda mig av det intervjumaterial som rör synen på kvinnan som missbrukare, vändpunkten som har blivit en början på vägen ut ur missbruket samt den förändringsprocess som genomfås/har genomgåts. Här redovisar och kommenterar jag citat från intervjuerna, och tar in valda delar av männens berättelser – som en jämförelse. Mitt analysarbete startade med ett försök att hitta synliga mönster i intervjupersonernas berättelser, för att sedan fortsätta med ett sökande efter lämpliga teorier och begrepp som kunde förklara dessa mönster. De teorier och begrepp som är relevanta för min uppsats redovisas under rubriken ”Teoretisk referensram”.

Tidigare forskning kring kvinnors väg ut ur missbruk har varit svår att finna. Det jag har haft möjlighet att ta del av har mest berört kvinnornas upplevelser i livet som missbrukare. Trots allt har jag lyckats finna en liten del, och resultatet av mitt sökande finns under rubriken ”Tidigare forskning”.

I min slutdiskussion försöker jag sedan svara på de frågor som uppsatsen utgår ifrån, och på så sätt sluta cirkeln och ”knyta ihop” arbetet.

1.3.2 Redovisning av urval

Jag har valt att använda sex personers intervjusvar som grund i min uppsats. Tre av dessa personer är kvinnor, och tre är män. Anledningen till att jag valde att också inkludera män i intervjuerna – trots uppsatsens ämne – var att jag skulle få möjlighet att påvisa eventuella

skillnader mellan könen. En av mina frågeställningar är just om det finns några påvisbara skillnader mellan kvinnors och mäns vägar ut ur missbruk.

Intervjupersonerna har varit tillgängliga för mig och mina två kurskamrater genom vårt personliga nätverk. Någon är ”kompis till en kompis”, men de flesta har vi fått kontakt med genom den praktikplats som en av oss hade under socionomutbildningens femte termin. Urvalet är med andra ord självselekerat, eftersom intervjupersonerna själva har haft möjligheten att avgöra om de vill medverka eller ej, helt beroende på intresse och ”välvilja”. Det ska också påpekas att alla intervjupersoner är för mig helt okända sedan tidigare, jag har innan intervjuernas genomförande inte träffat någon utav dem.

För att få ett urval av intervjupersoner ställde vi upp vissa kriterier. Först och främst ville vi träffa personer som hade ett avslutat missbruk. Antal drogfria år var däremot inte särskilt betydelsefullt för oss – och därför har vi fått träffa intervjupersoner med olika lång tid av drogfrihet.

Ett annat kriterium var att intervjupersonerna skulle bestå av både män och kvinnor – detta för att mitt eget uppsatsämne i huvudsak rör kvinnorna, och min ena kurskamrat har undersökt ett ämne som rör männen.

Vår kontakt med intervjupersonerna inleddes med ett telefonsamtal. Redan innan detta samtal hade de fått en kort förklaring av vårt syfte med intervjun, och en första förfrågan om de var villiga att delta, genom de personer som hjälpt oss att förmedla kontakterna.

I telefonsamtalen hänvisade vi till samtalet med våra informanter, och ställde återigen frågan om de var villiga att ställa upp för en intervju. Samtliga tilltänkta intervjupersoner svarade ja på denna fråga.

Slutligen skickade vi ett brev (se bilaga 1) där vi redogjorde för vilka vi är, vilket syfte vi hade med kontakten och vilka två av oss som skulle genomföra intervjun. I brevet bifogades också en uppställning av de teman som vi avsåg att samtala kring, så att våra respondenter skulle ha möjlighet att förbereda sig.

1.3.3 Resultatens tillförlitlighet

Graden av tillförlitlighet i mina insamlade data kan diskuteras i termer som *validitet* och *reliabilitet*. Begreppet validitet kan översättas med giltighet, eller relevans (Halvorsen, 1992).

Det handlar om vad som mäts, samlas in – medan reliabilitet handlar om hur insamlingen har gjorts.

Utmaningen i en vetenskaplig undersökning är att samla in data som är relevanta för den problemställning man arbetar med, men hur bra den definitionsmässiga validiteten är kan vara svårt att mäta empiriskt. I varje fall tvingas man göra en bedömning, och argumentera för sin ståndpunkt (a.a.).

Att intervjuerna har genomförts utan på förhand bestämda frågor har inneburit att respondenterna fått möjlighet att associera fritt i samtalet. Detta skulle kunna göra att datainsamlingen inte blir ”komplett”, utan att vissa frågeställningar som är relevanta för uppsatsen inte får sina svar. För att kringgå detta har vi, som tidigare nämnts, använt oss av en ”checklista” i intervjuerna – för att på så sätt kunna kontrollera att var och en av oss har fått tillräcklig information i varje samtal.

Då det gäller reliabiliteten måste viss hänsyn tas till det faktum att det har rört sig om retrospektiva intervjuer. Det finns en viss risk att människor återskapar tidigare händelser, så att känslor och åsikter bättre stämmer överens med den uppfattning och det tankesätt de har tillägnat sig långt senare (Repstad, 1999). Detta är naturligtvis något som sker omedvetet, då man minns konkreta händelser bättre än tankar och känslor (a.a.). Intervjupersonernas uppgifter kring tidigare erfarenheter, och känslor kopplade till dessa, skulle därför till viss del kunna röra sig om ett ”skevt material”. Som motvikt till detta konstaterande skulle jag dock vilja framhålla resultatet av ett metodtest inom norsk samhällsforskning (Ramsøy i Repstad, 1999). Intervjuer genomfördes med ett antal män, och samtalen rörde sig kring förhållanden som låg långt tillbaka i tiden. Intervjusvaren jämfördes sedan med skriftliga noteringar från männens mönstringstid tjugo år tidigare – och Ramsøy (a.a.) betecknar resultatet som mycket uppmuntrande. Folk minns oftast på ”ett riktigt sätt”, och lämnar i stort sätt riktig information (a.a.).

En annan omständighet som bör tas med i bedömningen är den så kallade intervjuareffekten. Respondenter kan även i detta avseende ”snedvrída” sina uppgifter, beroende på intervjuarens ålder, kön eller sätt att ställa frågor (Repstad, 1999). Intervjusituationen är trots allt ett samtal, där personer omedvetet påverkar och påverkas. Sett ur denna synvinkel är det möjligt att en annan intervjuare skulle ha fått annan, mer eller mindre information än vad jag och mina kurskamrater fick av våra respondenter.

Intervjupersonerna utgjordes av ett självselekerat urval – jag och mina två kurskamrater har fått träffa personer som på eget initiativ har valt att berätta om sina liv. Mot denna bakgrund är det möjligt att deras berättelser har vinklats på ett sätt som passar dem själva – att vissa omständigheter har utelämnats, eller att andra har förstärkts – för att de velat föra fram ett visst budskap. Men det behöver inte vara så! Trots allt har intervjusvaren visat ett visst mönster i personernas liv och leverne, varför jag tolkar resultaten som tillförlitliga.

1.3.4 Källkritik

Lennart Mossbergs och Erik Änggårds bok ”Missbrukskarriären – en litteraturstudie” samt Jan Ramströms bok ”Narkomani – Orsaker och behandling” är utgivna så tidigt som 1978 respektive 1979. Trots detta har jag ändå ansett mig ha användning för dessa. Författarna redogör bland annat för olika teoretiska begrepp, vilka fortfarande är användbara – och högst relevanta för min uppsats.

Av samma anledning har jag använt mig av uppgifter och resonemang ur Mona Duckerts text, i ”Kvinnoforskning kring rusmedel 2. Rapport från ett nordiskt forskarseminarium 1986”.

Denna rapport har också den några år på nacken, men innehåller trots allt uppgifter som är relevanta för min uppsats.

”Normbrottet – Det kvinnliga perspektivet i missbruksvården” (1995) är skriven av Ing-Britt Nyrén. Boken är en sammanställning av kunskap och erfarenheter om missbrukande kvinnors verklighet och liv, och bygger på författarens mångåriga erfarenhet av arbete med kvinnor i missbruksbehandling. Ing-Britt Nyrén var en av dem som startade upp behandlingshemmet ”Västbo” i Stockholm, och hennes studie behandlar dels Västbos tillkomsthistoria och de tankegångar som ligger till grund för behandlingshemmet.

Då studien har handletts av forskningsledare Gunnar Ågren, samt möjliggjorts genom anslag från Socialstyrelsens BF-enhet och medel från Socialtjänstens FoU-anslag, anser jag den vara tillförlitligt material för min uppsats.

Jag har också använt mig av en broschyr utgiven i samarbete med Systembolaget – ”Vid dina sinnens fulla bruk”, skriven av Lena Dahlgren et al (1995). Då jag endast har använt mig av den i broschyren angivna definitionen av alkoholmissbrukare, och förhållit mig till denna i uppsatsens diskussion av centrala begrepp, anser jag källan vara användbar.

Vad gäller mina övriga källor så kommer uppgifterna från vetenskaplig forskning som inte kan anses vara särskilt gammal. Mot denna bakgrund tillskriver jag materialet hög tillförlitlighet.

1.3.5 Etiska överväganden

Att tala om tidigare erfarenheter i livet kan vara svårt – och då det handlar om ett liv med missbruk är det kanske särskilt laddat. Många undanstopgade känslor och minnen kan väckas till liv och röra upp en människas inre. Med tanke på detta kändes det bra med ett självselekerat urval – de personer vi träffade valde själva att delge oss sina levnadsberättelser.

Eftersom man aldrig på förhand kan veta säkert hur ett samtal kommer att utvecklas, gav vi självklart våra intervjupersoner möjligheten att när som helst dra sig ur situationen och avstå från intervjun. Detta uttryckte vi redan i de brev som sändes till samtliga intervjupersoner innan vi träffades personligen - på platser som de själva hade valt och kände sig bekväma med.

När det gäller intervjuvaren har personerna redan från början informerats om att de är garanterade anonymitet. Ingen mer än vi som utfört intervjuerna har tagit del av de inspelade samtalen, och efter transkribering har banden avmagnetiserats. I våra färdiga uppsatser har personernas namn, eventuella ortsnamn och andra (i sammanhanget) mindre betydelsefulla detaljer ändrats. Jag och mina två kurskamrater har dessutom gett intervjupersonerna olika namn i våra färdiga uppsatser, för att ytterligare försvåra identifiering.

Vi talade, inför intervjuerna, om det känslomässiga dilemmat i ”att ta utan att återgälda”.

Vi ställde oss frågande till hur man som intervjuperson funderar och känner kring det faktum att vi som intervjuar kommer och tar del av en levnadsberättelse², använder oss av den och sedan går därifrån utan att ge någonting tillbaka...

Det vi kom fram till i diskussionerna var att våra respondenter trots allt har blivit *tillfrågade* – och på denna fråga har de svarat ja. De har under hela tiden varit medvetna om att det funnits en möjlighet att dra sig ur situationen, och de har hela tiden vetat vad vi vill använda deras uppgifter till. Av denna anledning - och framförallt det faktum att alla våra intervjupersoner

² *Levandsberättelse* avser en intervjupersons berättelse om sitt liv och leverne - här relaterat till missbruket och vägen in i och ut ur detta.

verkade uppskatta att vi visade dem intresse och ville ta del av vad de hade att berätta - kom vårt känslomässiga dilemma i ett helt annat ljus.

Efter varje intervju har vi ändå, för att kunna känna av stämningen, suttit kvar med våra respondenter en stund och avslutat vårt möte på ett avslappnat sätt.

1.4 FORTSATT FRAMSTÄLLNING

Jag kommer nu närmast att redovisa den tidigare forskning som jag anser relevant för mitt uppsatsarbete. Därefter följer en redogörelse av de teorier och begrepp jag har valt att ta hjälp av i analysen.

Intervjupersonernas levnadsberättelser, vilka har givits ganska stor plats i min uppsats, kommer sedan att presenteras.

Efter presentationen av intervjupersonerna följer min analys och tolkning, vilken jag har påbörjat direkt efter avslutade intervjuer. Fördelen med att göra en löpande analys direkt efter en intervju, skriver Patel och Davidsson (2003), är att ny och oväntad information kan berika undersökningen. Det är också en fördel att påbörja analysen medan intervjun är ”levande” och i färskt minne (a.a.).

En slutlig sammanställning har sedan gjorts, där jag sammanfattar uppsatsen och redovisar de resultat jag har kommit fram till, i en avslutande diskussion.

Allra sist finns en förteckning över de källor som jag har använt mig av under arbetets gång.

2 TIDIGARE FORSKNING

Då det verkar finnas en begränsad mängd forskning som rör just kvinnors väg ut ur missbruk och de frågeställningar som min uppsats utgår ifrån, har jag inte kunnat läsa in mig på området så mycket som jag från början hoppades på.

Bland det material som jag dock har hittat, har jag valt ut vissa delar som jag anser relevanta för min uppsats - och jag redovisar här den tidigare forskningen indelad i tre olika avsnitt.

2.1 NÄTVERKET OCH DESS BETYDELSE

Anette Skårner, socionom och forskare vid Göteborgs universitet, säger i sin studie (2001) att mänsklig förändring är ett mångdimensionellt och svårgripbart fenomen. Relationen till andra människor är dock en hörnsten i mänsklig förändring, och det sociala nätverket – de

människor som finns i vår omgivning – ”utgör den referensram som kan ge individen impulser till nya sätt att se, tolka och aktivt påverka sin verklighet” (a.a., s 320).

Skårner har i ovan nämnda studie bland annat undersökt nätverkets betydelse på vägen ut ur missbruk, och hon har kunnat urskilja olika faser i förändringsprocessen:

Den första fasen - nätverkets inflytande på *motivation* till förändring hos missbrukaren – handlar om att visa på alternativa sätt att leva och handla. Nya och mer attraktiva valmöjligheter kan komma inom räckhåll och nya drogfria relationer kan utvecklas. Skårner pekar särskilt på att relationen till barnen är en viktig faktor i sammanhanget. Vidare kan nätverket *stödja genomförandet av förändringen*, genom att vara en källa till gemenskap och stötta i de kriser som förknippas med uppbrottet från missbrukarvärlden. Det sociala nätverket spelar slutligen en stor roll för att *förändringen ska vidmakthållas över tid*. En stabil drogfrihet förutsätter oftast en omstrukturering av både vardagslivet och identiteten, menar Skårner - ”det drogfria livet måste få en egen mening och ett eget innehåll som går utöver det faktum att det är drogfritt” (a.a., s 323).

Skårner har i studien noterat vissa genomgående mönster som antyder skillnader mellan de studerade männens och kvinnornas nätverk. Hon uppger att kvinnorna i allmänhet har ett socialt nätverk som är torftigare än männens, och att männen förefaller ha en helt annan möjlighet att träffa drogfria partners – både i samband med uppbrottet och så länge de själva använder droger. Kvinnorna upplever också att de oftare ger mer stöd än de får tillbaka, säger Skårner, och tillägger också att kvinnornas berättelser i den egna studien genomgående är mer tyngda av skuld och skam än männens (a.a.).

2.2 IDENTITET OCH IDEALBILD

Karin Trulsson, socionom och forskare vid Lunds universitet, har i Socialvetenskaplig tidskrift (nr 1-2, 2000) skrivit en artikel som baserats på två av hennes tidigare delundersökningar; ”Kvinnorummet” (1993) samt ”Kvinnor på väg in från kylan” (1996). I artikeln berörs möjligheter att i missbrukarbehandling synliggöra och möta kvinnornas behov – utifrån ett genusperspektiv. Trulsson nämner här kvinnors behov av ett nära samspel med andra kvinnor i sin förändringsprocess. Hon hänvisar till en undersökning gjord av Ravndal och Vaglum (i Trulsson, 2000) och redogör för deras tankar om att missbrukande kvinnor har gått miste om väsentliga inslag i sin socialisation. Genom en nära relation till andra kvinnor kunde kvinnorna i undersökningen (a.a.) stärka sin självkänsla och kvinnliga identitet, och efter hand skaffa redskap för en mer självständig relation till män – och ett liv utan missbruk.

Trulsson (2000) hänvisar också till Andersson (i a.a.) och säger att missbrukande kvinnors ofta torftiga relationer till andra kvinnor, såsom nära väninnor och den egna modern, gör att de kompenserar sina brister genom närmast symbiotiska relationer till män.

I slutet av 1800-talet sågs alkoholdrickande kvinnor som svaga och lösaktiga, medan män med ett liknande dryckesmönster sågs som starka, robusta och manliga. Den avhållsamma kvinnan var en stark, ren, ärbär och högst kvinnlig kvinna – medan den avhållsamme mannen sågs som kraftlös och impotent (Eriksen i Järvinen et al, 1991).

När det gäller dagens idealbild i samhället, av hur en man och en kvinna ska bete sig, gäller för båda könen nolltolerans vad beträffar narkotika. Kontrollerat alkoholbruk tolereras däremot, men normsystemet accepterar manligt drickande mer än kvinnligt. Detta ger ett större fördömande av kvinnors missbruk, menar Skeggs (i Trulsson, 2003), vilket för kvinnornas del bidrar till lägre självkänsla, fler depressioner och suicidförsök. Det rådande idealet av en respektabel kvinna – någon med omsorgsuppgifter samt sexuell kontroll - förstärker ytterligare kraven, eftersom missbruket förknippar henne med sexuell tillgänglighet (Skeggs i a.a.).

För kvinnor innebär missbruket ett större mått av skuld och skam än vad som gäller för män, vilket Duckert belyser i en rapport från ett nordiskt forskarseminarium (1986). Duckert påpekar här att de problem och krav som kvinnor ställs inför i narkotikamiljöns vardag, i princip är oförenliga med de livsbetingelser som krävs för att bli en god hustru och mor. De missbrukande kvinnorna tvingas inta roller som är raka motsatsen till normen – nämligen de som ”hora” och ”dålig mor” – och genom dessa roller möter de inte bara förakt från sexköpare, sin egen familj och samhället utan också från männen som de söker tillhörighet hos (a.a.).

2.3 GRAVIDITET OCH MODERSKAP

Karin Trulsson talar i en annan av sina studier (1997) om en faktor som kan vara ett steg på vägen ut ur missbruk – nämligen graviditeten och moderskapet. Hon drar paralleller till resultatet av en annan undersökning gjord av Marscha Rosenbaum (i Trulsson, a.a.), och uppger att det finns en stark etik bland missbrukande kvinnor – vilken säger att det inte är accepterat att fortsätta missbruka under graviditeten. Vidare säger Trulsson (a.a.) att många missbrukande kvinnor har ett hopp förknippat med moderskapet, hoppet om ett slut på utanförskap och missbruk, och att moderskapet slutligen ska göra dem till ”vanliga kvinnor”. Trulsson hävdar också i sin studie (a.a.) att nära relationer generellt går före självständighet

för kvinnor, och detta kan vara ytterligare en förklaring till att graviditeten utgör en så pass stark markering när det gäller att avsluta missbruket. Många av mödrarna i studien sökte sig till behandling så snart de märkte att de var gravida, och Trulsson berättar att mödrarna förklarade detta med att de ”mest gjorde det för barnens skull – inte så mycket för sin egen” (a.a., s 53). Denna nedtoning av sig själva, och betoning på relationen till barnet och andra, är ett av Trulssons exempel på de nära relationernas betydelse för kvinnor.

3 TEORETISK REFERENSRAM

Av alla de teorier som finns har jag framförallt fastnat för en; *genusteorin*. Detta val var naturligtvis en självklarhet eftersom jag har valt att undersöka kvinnors väg ut ur missbruk, och också eventuella skillnader mellan könen. Med denna teori i bakhuvudet har jag kunnat se och förstå det typiskt kvinnliga och typiskt manliga.

Jag har också valt att kort redogöra för vissa teoretiska begrepp; *pushes, pulls, rock bottom, vändpunkt* och *marginalkonflikt*. Med hjälp av dessa begrepp kan jag i analysen peka på särskilda situationer och omständigheter som har haft betydelse i vändpunkten och förändringsprocessen.

Här följer nu min teoretiska referensram indelad i fyra avsnitt, och jag kommer sedan att övergå till presentationen av intervjupersonerna och deras levnadsberättelser.

3.1 GENUSTEORI

Genusbegreppet handlar om vår kulturs uppfattning av vad som är kvinnligt och manligt. Det handlar om den sociala konstruktionen av kvinnlig och manlig identitet.

Redan som små barn bemöts flickor och pojkar olika. Förmodligen en helt omedveten handling från föräldrar och andra i omgivningen – ett sociokulturellt betingat beteende – och en handling som visar vilka förväntningar som finns på de båda könen. Dessa förväntningar är något som varierar beroende på ålder, klass och etnicitet, men generellt för vår kultur kan sägas att flickan ska bli lik sin mamma, söka tvåsamhet och intimitet, och relatera och utvecklas med relationen som drivkraft. Pojken ska bli olik mamma, släppa taget och hålla distans, utvecklas individualistiskt och sträva mot självständighet (Nyrén, 1995).

Att vara kvinna innebär att vara underställd mannen – det är det tydligaste draget i *genusteorin*, vilket också understrukits av kvinnoforskningen (Rosenqvist i Järvinen et al, 1991). Både i arbetslivet och hemma kan denna maktaspekt påvisas. När hemarbete ska delas lika mellan män och kvinnor betraktas inte detta som något naturligt och som en kvinnlig

rättighet, utan som en gåva från mannen till kvinnan (a.a.) - och i arbetslivet tjänar oftast mannen mer än kvinnan.

Karin Trulsson (1997) redogör för teoretikern Yvonne Hirdmans resonemang kring den ”genuskoreografi” som utspelas mellan män och kvinnor. Enligt Trulsson (a.a.) ser Hirdman genussystemet som ett nätverk av processer, fenomen, föreställningar och förväntningar som bildar mönster och reproducerar maktförhållandet mellan könen. Genussystemet har två bärande bjälkar – och den första är ”isärhållandets tabu”, det vill säga att det manliga och kvinnliga inte ska blandas. Om en man gör det typiskt kvinnliga ses detta som en form av statusförlust, och kvinnorna släpps inte in i det typiskt manliga. Den andra bärande principen är den hierarki där mannen är norm – det han säger, gör och tänker är ”det rätta” (a.a.).

Men detta betyder inte att män är hemska drakar eller maktgalna tyranner. Riktigt så enkelt är det inte, menar Kjersti Ericsson (1993). Hon uppger att även mannens överordnade position har sitt pris. Då det moderna samhällets mansideal skapades behövde vissa opassande drag förträngas och disciplineras bort – dessa hänvisades till ”det kvinnliga”. Något av den processen upprepas sedan i varje gossebarns uppfostran, menar Ericsson, och det visar sig genom negativa reaktioner på feminina drag hos pojken. Undertryckandet av ”det kvinnliga” är alltså inte bara ett förtryck av kvinnor, utan det drabbar också män (a.a.).

Jag skulle vilja återgå till de förväntningar som generellt finns på kvinnor i vår kultur, och då främst beröra det som handlar om bilden av ”den goda modern”. Även om nya femininiteter (och maskuliniteter också för den delen...) håller på att växa fram, så behövs det medvetenhet om de starka fästen de traditionella förväntningarna har i vår kultur (Trulsson, 2003).

”Den goda modern” är en respektabel kvinna med kontrollerad sexualitet, som visar omsorg om hem och barn (Skeggs i Trulsson, 2003). Kvinnans ”gudomlighet” är främst kopplad till hennes moderskap. Att leva upp till denna idealbild är svårt om man är en missbrukande kvinna, eftersom ett liv i missbruk närmast tvingar in kvinnorna i idealets motbild. Den missbrukande kvinnan ses då inte som madonnan – den gudomliga som håller samman hemmet – hon ses som dess motsats; horan.

3.2 PUSHES, PULLS OCH ROCK BOTTOM

Forskarna Brill och Chambers talar om missbrukarens vändpunkt i termer som ”pushes and pulls”, och ”rock bottom”. Deras forskning visar att det första avgiftningsförsöket görs långt innan det sista – det vill säga det försök som slutligen lyckas (Mossberg och Änggård, 1978).

Beslutet att slutligen lämna missbrukslivet inkluderar tilldragande respektive bortstötande faktorer, där ”pushes” är det i missbrukarens liv som blir alltmer svårbemästrat och besvärligt; brustna relationer, häktningar och fängelsevistelser, förlorade anställningar, försämrad hälsa... ”Pulls” är det som verkar tilldragande, det som kan påverka missbrukaren till att vilja förändra sitt liv; en ny tillhörighet, etablerade normer och ambitioner, nya föräldrafigurer... Den känsla av att slutligen ha nått en definitiv botten i livet och tillvaron – vilken lika gärna kan vara en objektiv händelse som en subjektiv upplevelse – gav Brill och Chambers det övergripande begreppet ”rock bottom” (a.a.).

3.3 VÄNDPUNKT

För att kunna urskilja en människas vändpunkt är det nödvändigt att ta del av individens livshistoria – hur livet har sett ut fram tills att ett avgörande steg i en annan riktning tas. Gotlieb och Wheaton (i Trulsson, 2003) talar om att en individs livsbana uppstår utifrån summan av de krafter som styr henne i en viss riktning. Vändpunkter innebär avbrott från denna riktning – den utstakade vägen. Det karaktäristiska för en vändpunkt är alltså att den förändrar riktningen i en livsbana (a.a.).

En vändpunkt kan vara svår att urskilja, och ofta blir den inte synlig förrän efter en viss tid. Enbart temporära förändringar kan med andra ord inte kallas vändpunkter, utan det handlar istället om en händelses förmåga att ändra en identitet, att lösa en konflikt eller bli fri från en påfrestning (a.a.).

3.4 MARGINALKONFLIKT

Problematiken i samband med försöket att överge missbrukaridentiteten har i Sverige kallats ”marginalkonflikt” (Mossberg och Änggård, 1978). Begreppet härleds till Blomgren (i a.a.), som beskriver detta kritiska stadium på vägen ut ur missbruket som att individen har en dubbel identitet - och en ambivalens i attityden mot det gamla och nya livet. En konflikt uppstår mellan två kulturer – knarkarlivet och det socialt anpassade livet – där återfall i missbruk kan bli lösningen på problematiken (Mossberg och Änggård, a.a.).

Om marginalkonflikten skriver också Ramström (1979). Han påpekar att en av anledningarna till att vissa människor överhuvudtaget börjar missbruka droger är deras problem med identitetsbildningen. Under missbrukstiden fördjupas den utlösande problematiken, en avvikeridentitet formas och vägen till det etablerade samhället är längre än någonsin. Ett försök att gå tillbaka till ”majoritetskulturen” innebär således ett byte av identitet – något som kan motverka ett avbrytande av missbruket (a.a.).

Ramström (a.a.) hänvisar också, i likhet med Mossberg och Änggård (1978), till Blomgren och talar om den psykiska påfrestning som ett identitetsbyte innebär. För den enskilda individen handlar det om en inre konflikt att befinna sig mittemellan två grupper – den egna gruppen (minoritetsgruppen) som ska lämnas, och den nya gruppen (majoritetsgruppen) som man vill tillhöra men inte känner sig accepterad i. En upplevelse av att sakna förankring både här och där. Men, understryker Ramström, ett uppträdande av marginalsymtom ska inte ses som enbart negativt – det är också ett bevis på att individen är på god väg att förändra sin situation (a.a.)

4 INTERVJUPERSONERNA OCH DERAS LEVNADSBERÄTTELSE

Jag kommer här att ge en presentation av intervjupersonerna och hur livet har sett ut för dem under uppväxten, under pågående missbruk och vägen ut ur detta. Jag har valt att även inkludera männens berättelser – för att få ett jämförelsematerial i den analys som sedan följer. Det är dock ändå kvinnorna som har fått stå i fokus i mitt arbete.

4.1 SOFIE

Sofie är en 30-årig kvinna som idag lever som ensamstående. Hon växte upp tillsammans med sin mamma, pappa och en fyra år äldre bror - men när Sofie var 9 år skildes föräldrarna. Då fadern inte var beredd att ta ansvar för barnen beslutades det att dessa fortsättningsvis skulle bo tillsammans med modern, och kontakten med fadern blev härefter väldigt sporadisk. Efter ett par års tid träffade Sofies mamma en ny man.

De vuxna kring Sofie – mamma, pappa och styvfar – arbetade mycket allihop. Av denna anledning tillbringade hon mycket av sin tid hos morföräldrarna, vilka blev som hennes extraföräldrar.

I grundskolan och under gymnasietiden har Sofie hela tiden haft kompisar, och klarat av sina studier. Högstadietiden upplevdes dock som kaotisk - Sofie berättar om mobbning och ätstörningar. Modern separerade också från sin nya man, och Sofie hade svårigheter att komma överens med sin mamma.

När Sofie kom in i tonåren började hon bekanta sig med alkoholen. Vid den här tiden bodde hon fortfarande hemma hos sin mamma, och hon säger att hon då var väldigt ”påpassad”.

Vid 19 års ålder flyttade Sofie till egen bostad, i samband med att hon kommit in på en högskoleutbildning trettio mil hemifrån. Det var också då som hennes alkoholvanor ändrades, och hon drack nu mycket alkohol.

Sofie träffade en kille i samband med sina högskolestudier. En kille som visserligen lyckats hålla sig drogfri i ett års tid när Sofie provade hasch första gången – men som inte hade något negativt att säga om droger. Pojkvännens inställning, kompisars haschrökande och Sofies egen nyfikenhet blev vägen in droganvändandet - och ett flera år långt missbruk av i huvudsak amfetamin. Hon mådde bra med amfetamin i kroppen, och tyckte också att det gav henne andra fördelar; hon behövde inte äta och inte sova – desto mer tid över till studierna alltså.

I ungefär sex års tid höll Sofie sitt drogmissbruk ”under hyfsad kontroll”. Hon klarade att avsluta sina högskolestudier och började arbeta. Efter dessa sex år separerade hon från sin sambo, och detta var en utlösande faktor till varför missbruket tog fart.

Sofie övergick snart till att injicera sin drog, och när hon väl hade börjat med det så gick det väldigt snabbt utför.

Den första tanken på att förändra sitt liv och sina vanor fick Sofie i september förra året, när en av hennes väninnor dog, men händelsen gjorde istället att Sofie började droga ännu mer. I november samma år hände dock något. Sofie blev väldigt sjuk – och en kompis ringde efter ambulans. Det som Sofie trodde var en vanlig förkylning resulterade i en fyra veckor lång sjukhusvistelse. Hon fick klart för sig att hon inte skulle komma att få lämna sjukhuset under de närmaste veckorna, och hon visste också att hennes bror hade gjort en LVM-anmälan. Sofie insåg att det var ”rätt kört”. Hon var också så sjuk att hon nu inte kunde ta droger.

Sofie fick en plats i behandling direkt efter sin sjukhusvistelse, trots att behandlingshemmet var ganska fullbelagt. Hon nämner att hon vid tillfället var gravid, vilket hon tror var en bidragande orsak till att hon snabbt kom in i behandling.

Sofies väg ut ur missbruket har varit – och är fortfarande – mycket jobbig. Förutom att hon känner sig skrämmd av att träffa ”en massa drogfria människor” och börja jobba igen, så känner hon oro inför att så småningom visa sin kropp för en man som inte tar droger.

Sofie upplever att livet idag är en ständig kamp mellan två liv. Men hon går på sina NAMöten och hon har kontakt med behandlingshemmet, dit hon vänder sig när det känns jobbigt och hon behöver prata. Sofie känner också ett stort stöd i sin mamma.

I november år 2003 fick Sofie NA:s medalj för ett års drogfrihet.

4.2 KATARINA

Katarina, som är 35 år, lever idag som sambo. Hon växte upp tillsammans med sina föräldrar, samt en ett år äldre bror som utsatte henne för psykisk terror och misshandel. Katarina har ytterligare en bror, som är fem år äldre än henne, men som hon inte delade uppväxten med. Han lever i faderns hemland, och hon har endast träffat honom ett par gånger.

När Katarina var ett år gammal råkade hennes pappa ut för en olycka, vilket resulterade i att han inte kunde arbeta på många år. Mycket av tiden tillbringade han på "fylleklubbarna", som Katarina uttrycker det.

Katarinas mamma levde också i en pressad tillvaro. Hon valde ut Katarina som "sin förtrogna", och la alla sina problem hos dottern.

Katarina tyckte om skolan, klarade proven och fick bra betyg. Hon hade kompisar, men bar trots detta ständigt omkring på en känsla av utanförskap. I tonåren blev hon djupt deprimerad, och hade tidigt självmordstankar.

Första kontakten med droger – i form av tabletter – skedde när Katarina var tolv, tretton år. Hennes pappa gav Citodon³ som lindring för de kraftiga menssmärtorna, och Katarina började sedan ta dem mot allt möjligt. I arton års åldern började hon dricka alkohol, och det blev stora mängder ganska snabbt. Det var också vid den här tiden som hon gjorde sitt första självmordsförsök, med tabletter och alkohol.

Katarinas föräldrar tog sin dotter till öppenvården på orten. Men på grund av hennes självskadebeteende blev hon slussad vidare – och inlagd på psykiatriska kliniken. Trots att Katarina har provat på andra droger, och trots att hennes tabletter har likheter med heroinet, så har alkoholen och tableterna förblivit hennes "huvuddroger" genom åren.

Katarina har haft ett flertal olika arbeten efter det att hon slutförde sin högskoleutbildning. De senaste åren har dock innehållit mer av arbetslösa perioder. Boendesituationen har också sett olika ut.

Som 22-åring flyttade Katarina till en större stad. Alkoholdrickandet tog fart, och det psykiska välbefinnandet blev sämre. Katarina "åkte in och ut på psyket" och hade svårt att erkänna för

³ Citodon är en receptbelagd, smärtstillande tablett.

sig själv att hon hade problem. Så blev hon av med lägenheten, och fick genom socialförvaltningens försorg ett tillfälligt boende på hotell. När Katarinas föda under en veckas tid endast hade bestått av öl, ringde hon sina föräldrar och bad att få flytta hem.

Katarina var nu inställd på att försöka ta tag i sitt liv. Livet blev någorlunda stabilt under ett halvårs tid - men så föll hon ner i en depression igen. Nya självmordsförsök ledde till ett år i DBT⁴. För hennes alkoholmissbruk hade insatsen dock ingen större betydelse, eftersom hon vid den här tidpunkten inte var beredd att diskutera sitt beroende överhuvudtaget.

Någon form av vändpunkt kom för drygt ett år sedan. Katarina vågade äntligen öppet och ärligt erkänna för sig själv och andra att hon hade ett missbruk - som hon inte klarade att avbryta själv - och hon fick en inskrivningstid på behandlingshemmet. Katarina missade dock sin inskrivning på behandlingshemmet, eftersom hon nu hade börjat dricka igen, men ett nytt försök gjordes. Katarina tog sig till avgiftning, och lyckades sedan få en ny inskrivningstid.

Katarina är gravid, och i februari ska hon föda sitt första barn. Men det har varit svårt att acceptera att hon ska bli någons mamma, eftersom barn inte har varit något som hon har längtat efter. Graviditeten har därmed inte haft någonting att göra med motivationen att avsluta missbruket - motivation hade hon redan innan hon fick veta om att hon väntade barn. Katarina har nu varit nykter och drogfri i en och en halv månad. Vännerna på behandlingshemmet betyder mycket för hennes fortsatta drogfrihet, och tanken på dem gör henne starkare.

4.3 PIA

Pia, som är 51 år, lever idag som ensamstående. Pias föräldrar skildes när hon var två år, och modern blev ensamstående med Pia och hennes fem år äldre bror. Modern hade stora alkoholproblem, och barnen lämnades ofta utan tillsyn. Vid tre års ålder omhändertogs Pia - och hamnade så småningom på barnhem, där hon stannade tills hon var sju.

Sju år gammal fick Pia veta att fadern hade fått vårdanden om henne och brodern, och en dag kom han och nya frun - som skulle bli Pias adoptivmamma - till barnhemmet för att hämta henne. I det nya hemmet glömdes dock Pia snart bort, och hon gjorde allt för att få uppmärksamheten riktad mot sig. Hon började stjäla, och bestraffades av sin far med livrem och mattpiska.

⁴ DBT är förkortningen för **D**ialektisk **B**eteende**T**erapi.

I femte klass började livet lugna ner sig för Pia, men i samma veva bestämde sig hennes far för att familjen skulle flytta. Pia blev mobbad på den nya skolan, hon började stjäla igen och smygröka. Tolv år gammal fick hon också veta att den ”tant” hon hade åkt och hälsat på ibland, var hennes biologiska mor.

När Pia var knappt fjorton år kom hon för första gången i kontakt med droger. Hon började röka hasch och tog LSD. Barnavårdsmannen, Pias pappa och adoptivmamma reagerade – och Pia fick komma till ”barnpsyk”. På grund av att Pia hade hoppat av sina studier blev hon därefter placerad på en ungdomsvårdsskola.

Tiden som följde kantades sedan av åtskilliga placeringar på olika ungdomsvårdsskolor, med rymningar och droger inkluderade.

1970 födde Pia en dotter. Flickan togs om hand av Pias far och adoptivmor, och har sedan växt upp med dessa. Pia tog sig tillbaka till staden där hon föddes, och missbruket accelererade. Hon började nu injicera det amfetamin hon hade övergått till att använda, och amfetaminet ersattes så småningom av morfinbas – ett missbruk som fortsatte fram till –74. Så träffade Pia den man som skulle bli hennes make i arton år, hon blev ”blyxtförälskad” och slutade missbruka droger. 1975 föddes Pias son.

Det nyktra och drogfria uppehållet varade i ett och ett halvt års tid – sedan gjorde alkoholen entré. Det började med ett socialt drickande, säger Pia, men efter tre år ungefär ökade både Pias och makens alkoholkonsumtion.

1993 separerade Pia och hennes man, och strax efter detta avled den före detta maken på ett tragiskt sätt. Pia fick nu sömntabletter och Stesolid⁵ utskrivet av läkaren, men lyckades avhålla sig från ett missbruk av tablettorna. Alkoholdrickandet fortsatte dock.

I samband med ett besök hos Pias bror, något år senare, kom suget efter amfetamin tillbaka. Hon ville nu ha tillbaka den sköna känslan hon hade –74, men den kom aldrig och Pia gick tillbaka till drickandet. Under denna period i livet gjordes några försök att sluta dricka alkohol, med hjälp av Antabus⁶, vilka inte lyckades. Pia ”söp bort” sitt arbete inom psykvården, och hamnade 1997 i en djup depression. De antidepressiva tablettorna hon fick utskrivna för depressionen hjälpte inte fort nog, utan Pia tog återigen hjälp av alkoholen. Konsekvensen av det som därefter hände blev ett fängelsestraff för Pias del, och någonstans inom sig började hon känna att ”nu fick det vara nog”.

⁵ Stesolid är ett narkotikaklassat läkemedel som ingår i gruppen Bensodiazepiner.

⁶ Antabus är ett läkemedel som används vid alkoholavvänjning.

Ett förhållande senare, vilket kantades av kraftig kvinnomisshandel, bestämde sig Pia för att avsluta sitt missbruk. Hennes fem år äldre bror dog också hastigt under denna period, vilket tog Pia hårt. Så blev hon inlagd för avgiftning på alkoholkliniken, och skrevs efter sjutton dagar ut därifrån.

Pia sörjde sin bror mycket - och avsaknaden av tablettorna och alkoholen var stor. När hon åter träffade mannen som misshandlat henne var hon väldigt mottaglig för smicker. Pia och mannen flyttade ihop – och Pia fick under de följande tio månaderna ta emot mycket stryk från sin sambo. Men nu fick det vara nog, nu hade hon definitivt bestämt sig.

En fredagskväll tog Pia det allra nödvändigaste med sig, och begav sig till en kvinnlig bekant. ”Den sista fyllan” tog hon där, och hörde sedan av sig till behandlingshemmet. Pia uppmanades att hålla sig nykter, och fick komma till ett akutboende i väntan på behandling. Efter avslutad behandling väntade vardagen och det nyktra livet på Pia - ett liv som visade sig vara jobbigare än hon trott. Pia hade svårt att inse att detta kunde vara början på någonting bra, och gick in i ett matmissbruk - något hon började ta sig ur för ett halvår sedan.

Idag arbetar Pia inom äldreomsorgen. Hon går fortfarande i samtal på behandlingshemmet och kämpar, förutom med sitt matmissbruk, också med bearbetningen av alla de separationer hon har varit med om sedan barnsben. Förutom den behandlare hon har samtalskontakt med, känner Pia ett stort stöd i sin son, i den drogfrihet som har varat i snart tre år.

4.4 JOHAN

Johan är 31 år. Han lever som ensamstående, och arbetar idag som försäljare.

Johan växte upp på samma ort som han numera är bosatt i, tillsammans med sin mamma och en två och ett halvt år yngre bror. Modern hade stora alkoholproblem, och Johan fick tidigt lära sig att ta stort ansvar. Inte bara för vardagssysslor i hemmet, utan också för sin bror.

Johans föräldrar var skilda, och kontakten med fadern var varken särskilt regelbunden eller tät. När modern på grund av sina alkoholproblem framtogs vårdnaden om barnen, då Johan var 10 år, flyttade syskonen till sin pappa några mil bort.

Johan upplevde sin pappa som mycket sträng, och han kände tidigt ett utanförskap. Kontakten med andra vuxna var närmast obefintlig, och syskonen träffade inte heller sin mamma särskilt ofta längre.

Johan blev mobbad i skolan. Han var en liten och känslig kille - men också smart och väldigt social. Han hade dock ingen att prata med om sina känslor och upplevelser, så för att klara av jobbiga situationer försökte Johan stålsätta sig och snacka sig ur – vilket också tvingade honom att svälja sin ilska och sina aggressioner.

Som 10-åring började Johan sälja kvällstidningar, och han lärde sig snart hur man kunde fuska med tidningarna för att på så sätt tjäna mer pengar. Uppfinningsrikedomen bestod, och Johan funderade ut det ena sättet ”slugare” än det andra i takt med att åldern ökade.

Mobbningen i skolan fortsatte, Johan fortsatte att svälja och snacka sig ur och vid 15-års ålder hade en hel del samlats inuti honom...

Så påbörjade Johan sin gymnasieutbildning. Vid den här tiden började Johan prova att dricka alkohol, och med alkoholens hjälp blev självförtroendet lite bättre och livet lite lättare. Sedan gjorde också haschet entré i Johans liv.

17 år gammal kom han i kontakt med tabletter – bensodiazepiner⁷ – och all osäkerhet försvann. Men tabletterna förde också annat med sig. Som 18-åring avtjänade Johan sitt första fängelsestraff, för vållande till annans död. Johans upplevelse av fängelsetiden var ganska positiv. Han kände att han för första gången träffade människor som respekterade honom, och därför blev fängelsestraffen ingenting som avskräckte. Nya brott, och nya fängelsevistelser avlöste varandra...

20 år gammal stötte Johan ihop med en kille som hade heroin, och detta kom från och med nu att bli Johans huvuddrog. Med heroinet fick Johan den ansvarslöshet som han letat efter. Han ”ville bort från någonting”, fly från sig själv och bara finnas till i stunden. Heroinmissbruket försörjde Johan genom att själv sälja narkotika.

Men så kom en vändpunkt. 1999 fick Johan ännu ett fängelsestraff, och en vecka efter ankomst till anstalten sökte en fängelsepräst upp honom. Av fängelseprästen fick han det tragiska beskedet att brodern hade avlidit samma morgon, och någonting hände inom Johan – alla känslor lossnade och han blev förtvivlad. Djupt inom sig bestämde sig Johan för att avsluta sitt missbruk.

⁷ *Bensodiazepiner* är samlingsnamnet för en grupp narkotikaklassade läkemedel, med sömngivande eller lugnande effekt.

Johan började sköta om sin kropp, fick en praktikplats och började arbeta. Han var övertygad om att det nu var ”frid och fröjd”. Men det var det inte. Två månader senare var han tillbaka i sitt heroinmissbruk.

Johan gjorde nu ett försök att bli inlagd på avgiftning, men på grund av platsbrist tog de inte emot honom. Några dagar senare började det dock ljusna. Ett resultat av Johans uppfinningsrikedom gjorde att han slutligen fick en plats för avgiftning, och så småningom även en plats i ett Subutex-program⁸ – vilket är det som har varit en del av hans väg ut ur missbruket.

Idag har Johan varit drogfri i tre år, och Subutextet har han slutat med sedan några månader tillbaka. Han går i terapi, och har så gjort under flera år.

4.5 KENT

Kent - som idag är 45 år och ensamstående - växte upp med båda sina föräldrar samt två bröder och två systrar. Kent minns att fadern drack mycket alkohol när barnen var små.

Skoltiden var i huvudsak positiv för Kent, han tyckte om skolan och hade bra betyg. Han hade dock svårt för att sitta stilla från skolstarten och upp till sjunde klass – och tror själv att han hade DAMP⁹.

Kent umgicks med de som var ”lite busiga”. I 13-års åldern blev han nyfiken på att prova sniffa, och första kontakten med alkohol skedde under samma period. Kent och hans kompisar drack mellanöl, och strax kom också haschet in i bilden. Kent hade nu hunnit bli 15 år. Trots att han har provat andra droger är det ändå alkohol och hasch som Kent sedan har fortsatt missbruka genom åren.

Kent har haft arbete i perioder, och på så sätt kunnat försörja sig och sitt missbruk. Under arbetslösa perioder har inkomsten bestått av socialbidrag, och han har tidvis varit uteliggare. Under två år - då Kent hade ett förhållande med en kvinna - lyckades han hålla sig nykter, men bortsett från denna period har det i stort sett varit ett ständigt missbruk av alkohol och hasch.

⁸ *Subutex* är ett narkotikaklassat läkemedel som används vid avvänjning av heroinberoende.

⁹ *DAMP* är den förkortade beteckningen av diagnosen **D**ysfunktion ifråga om **A**vledbarhet, **M**otorik och **P**erception.

Kents destruktiva drickande har lett till ett åtskilligt antal omhändertagande enligt LVM¹⁰; 20 stycken. Några gånger har Kent lyckats hålla sig nykter och drogfri en tid efter sina månader i tvångsvård, men flertalet av gångerna har det varit precis tvärtom.

Den största svårigheten på Kents väg ut ur missbruket är kontakten med andra människor, men också det faktum att alkohol är så accepterat i vårt samhälle - och en ganska självklar del i festliga sammanhang.

Kents framtidsplaner innefattar påbörjan av en datakurs. Han längtar efter att få någonting att sysselsätta sig med, men vill samtidigt ge förändringsprocessen tid.

Idag har Kent varit nykter och drogfri i tre månader. Han kämpar på och känner sig stabilare nu än vad han har gjort under tidigare försök att komma ur missbruket. Förutom det stöd han känner från familjen och sina kontakter med socialtjänsten, tar han vara på den kraft han kan ge sig själv.

4.6 GÖRAN

Göran är en 51-årig ensamstående man som idag arbetar som alkohol- och drogterapeut. Han växte upp i ett litet samhälle i norra delen av Sverige. Där, på familjens gård, levde han tillsammans med sina föräldrar, morföräldrar och en yngre bror.

Görans skolgång startade på en liten skola med bara 30 elever ungefär. Från sjunde klass blev eleverna sedan bussade till en betydligt större skola, vilken låg några mil bort. I tredje eller fjärde klass började Göran få problem; slagsmål med skolkamrater bland annat, och det hände också att Göran gav sig av från skolan för att besöka sina äldre kompisar på en annan skola.

I sjunde klass köpte Göran och hans kompisar mellanöl för första gången, och blev kraftigt berusade. Alkoholdrickandet fortsatte, liksom skolkandet. Göran började också snatta, och provade att sniffa.

Efter sjunde klass flyttade familjen några mil bort. När de var installerade i den nya bostaden visste många hur hans beteende hade sett ut tidigare, och Göran försökte genast leva upp till sitt rykte. Han ”fixade öl och tjejer” till dem som ville ha, och gjorde redan vid fjorton års ålder inbrott. Alkoholen gav honom den självsäkerhet han saknade.

¹⁰ LVM står för Lagen (1988:870) om Vård av Missbrukare i vissa fall.

När Göran slutade nionde klass släpptes starkölet ut på prov i affärerna, och nu var Göran full nästan varje dag.

Det första fängelsestraffet kom vid 19 års ålder, och Göran lärde sig en hel del nytt där. Efter fängelsevistelsen levde han ett liv med stölder, rån och inbrott.

Så blev det dags för Görans militärtjänstgöring, och under denna tid provade han tyngre droger för första gången – amfetamin och tabletter. Militärtjänsten fullgjordes, och Göran började arbeta till sjöss under en period på 15 år.

Tiden till sjöss avlöstes med arbete som lastbilschaufför, och under denna period i livet träffade han också en kvinna och bildade familj. Men det var svårt att förena alkohol och lastbilskörning, så Göran ersatte alkoholen med amfetamin.

Görans tillvaro började gunga. 1991 blev han permitterad från åkeriet på grund av arbetsbrist, och strax innan hade han tagit ut skilsmässa från sin fru. För att klara sig ekonomiskt började han nu köpa och sälja stöldgods i stor skala, med betalning i amfetamin. En måndagsmorgon kom polisen och knackade på, och Göran blev häktad.

Det blev fängelsestraff, missbruket accelererade, kontakten med barn och övrig familj bröts och Göran levde som bostadslös under två år.

På hösten 1995 träffade Göran en tjej. Vid denna tid skulle han också avtjäna ett långt fängelsestraff på ett och ett halvt år.

När flickvännen kom på besök på anstalten bestämde de båda att de skulle bryta helt och hållet med droger och kriminalitet. Göran höll sig för första gången drogfri på anstalt och paret lyckades få hyra ett litet hus på landsbygden. Drogfriheten varade ända tills flyttlasset kom till den nya bostaden. För att orka ta tag i sin situation kände Göran att han behövde lite amfetamin... Och så var missbruket igång igen. En höstdag blev Göran åter gripen och häktad – men för sista gången skulle det visa sig.

Under häktningstiden drog sig Göran till minnes att han hade träffat på en av sina tidigare bekantskaper – en kille som han hade begått brott och missbrukat tillsammans med. Denne var nu drogfri och nygift, och Göran fann sin motivation och bestämde sig för att avsluta missbruket. Efter behandling för sitt missbruk, inne på anstalten, fick Göran komma till en annan behandling – nu för sitt kriminella beteende – och livet började så smått gå i positiv riktning.

Göran har idag varit drogfri i sju år. Sitt stora stöd i den fortsatta drogfriheten och det nya sättet att leva, finner han i gemenskapen hos NA och KRIS¹¹. Kontakten med sina barn har han återupptagit.

5 ANALYS OCH TOLKNING

Det finns många olika teorier och förklaringar som kan beskriva en människas vändpunkt och vägen ut ur ett missbruk. Jag har dock valt att endast fokusera på de teorier och begrepp som jag tidigare redogjort för under rubriken ”Teoretisk referensram”. Ur dessa synvinklar har jag gjort min analys av ämnet, indelad i tre olika avsnitt. I slutet av varje avsnitt gör jag också en sammanfattning av det som främst har upptagit mina tankar under analysens gång.

5.1 SYNEN PÅ KVINNAN SOM MISSBRUKARE

Killar som missbrukar ser ju tjejer som missbrukar på ett speciellt sätt. Alltså... antingen så ser dom en som ett offer, att man behöver hjälp och behöver nå'n som tar hand om en. Eller så ser... alltså... jag tror att kvinnor är ganska underrepresenterade i missbruket. Och det gör att alla... alltså dom... man är allmän egendom på nå't vis. Eh... men... om en kille som missbrukar bestämmer sig för att han vill att jag ska bli hans flickvän så säger man liksom inte emot. Utan det blir så då.

Sofie ger här en bild av kvinnan som ”allmän egendom” i missbrukarkretsar. Hon talar om att kvinnor är underrepresenterade, och därför får kvinnorna på något sätt finna sig i att männen avlöser varandra i ägandet av henne. Vad Sofie antyder är inte bara det faktum att kvinnorna är ”allas”, utan framförallt att de är underlägsna männen. Det är mannen som bestämmer, och det är han som väljer och sätter gränserna. Om kvinnornas underlägsenhet, och den roll de spelar för männen har också Göran en åsikt:

Det blir på sätt och vis som nå'n form utav, jag vill inte säga handelsvara, för det är för kraftigt ord, men ändå nå'nting som man kan få med hjälp utav droger. Har man bara en säck med droger kan man få vilken tjej som helst. Och då är egentligen inte... Det blir en statuspryl, om man säger så. För att visa på hur duktig man är i sitt drogförsäljande eller i sin kriminella karriär, för att jag kan ha den här snygga tjejen vid min sida, eller den här unga tjejen om man nu är äldre. Så att då blir dom så till slut, vad ska man säga, en marker i spelet på sätt och vis. Och i dom flesta fall så finns det inga känslor med... Inga äkta känslor. Utan det är just det här ägandet.

Det som Göran talar om - att kvinnorna låter sig köpas för ”en säck med droger” - är en del i bilden som är värd att kommentera. För kvinnornas del verkar underkastelsen handla om ren

¹¹ KRIS är förkortningen för Kriminellas Revansch ISamhället – en organisation bildad av och för före detta kriminella.

överlevnad, i den tillvaro de befinner sig. Genom att saluföra sina kroppar och sina omsorger om mannen får de också tillgång till drogerna. Göran kommenterar detta på följande sätt:

Många kanske till och med är tvungna att prostituera sig, för att kunna få droger. På ett eller annat sätt. Då menar jag inte att dom kanske går på gatan och säljer sig, men dom kanske ändå är tvungna att ställa upp med sin kropp eller sin lägenhet eller nå't annat för drogerna.

Även bland samhällets övriga invånare verkar synen på missbrukare skilja sig åt – beroende på om det handlar om en man eller kvinna. Katarina har många gånger känt sig utpekad, på ett sätt som hon kanske inte gjort om hon istället varit man.

Ja, en viss skillnad finns det. Jag menar, det är bara till att ta det exempel, jag har ju varit ute mycket och suttit och druckit själv på krogar och så. Man behöver ha en tuffare attityd för att folk ser ner på en helt enkelt. /.../ Ja, jag menar, män dom kan sitta där och dricka, dom behöver inte vara alkoholist men dom kan ändå gå ut på en krog och dricka. Men som kvinna får du definitivt uppmärksamhet om du sitter ensam på en krog och dricker. Så man får ha en del försvarsattityd (skratt) om man ska klara det, sitta ensam och dricka. Men se'n... jag tror att samhället ser ner, eller samhället vad ska jag säga, den normala människan, Svensson, ser nog ner, har nog svårare att acceptera kvinnor som har ett alkoholproblem.

Katarina poängterar att kvinnor behöver lägga sig till med ”en tuffare attityd”, och ”en del försvarsattityd” för att bli accepterade som ensamdrickare på krogen. Jag tolkar hennes spekulationer som att kvinnorna tvingas bli lite manligare i sin attityd och sitt beteende. Kanske är det för att slippa hamna i den offer-roll som Sofie pratade om inledningsvis. Sofies erfarenheter av att ses som ”ett offer”, någon det är synd om, kan hon exemplifiera på fler sätt. Hon berättar följande:

Polisen i Göteborg har alltid varit jättebra mot mig. Se'n finns det väl i och för sig dom som inte tycker att det är att vara bra mot mig att låta mig komma undan med saker men alltså polisen i Göteborg lämnade in en LVM-anmälan för mig. Och det brukar inte polisen blanda sig i överhuvudtaget liksom. Dom såg mig och vad jag hade för pojkvänner och så, och dom tyckte synd om mig. För dom såg liksom vem jag var först och liksom vad jag blev se'n. Att jag blev hemlös och allt det här liksom.

Det faktum att missbrukande kvinnor generellt inte begår lika mycket brott som männen, tror Sofie är en av anledningarna till att man ses som mjukare och mindre skyldig. Hon tror att den missbrukande kvinnans leverne inte ses som ”självförvållat” på samma sätt som mannens, och säger:

Jag tror att dom... Ofta så är det... Som tjej så är man ju ofta inte kriminell heller. Inte LIKA kriminell i alla fall. Så dom ser inte en som lika mycket buse liksom. Det är mer att man har fel pojkvän... ja, man har HAMNAT i fel gäng och så'nt där... (skratt).

Kent uttrycker också en tanke, vilken säger att det är mer tragiskt när en kvinna missbrukar.

Jo det jag har tänkt, det ser värre ut när en tjej är missbrukare, alkohol, speciellt alkohol, alkoholist alltså. Ja, det ser värre ut. Ja, jag kan tycka det själv. Att det ser hemskare ut att det är en tjej.

Det Kent vill komma till är kvinnans roll som ”familjens huvudansvariga”, idealbilden av modern och den som tar hand om de övriga. Kent förtydligar sig genom att säga såhär:

Ja, det är, det är väl det att mammarollen då. Det, ja, mammarollen. /.../ Ja, huvud... ja, men egentligen ska det ju inte vara någon skillnad... Det är ju, en kille har väl samma ansvar också, och ta hand om familj... Ja... (tystnad).
Ja, men man ser ju det att vad hemskt att hon ska dricka, nä, gud va synd, så gör man det själv. Men då tycker jag i vart fall att det är mer synd att en tjej dricker. Ja, det gör jag...

Citatet visar hur djupt våra föreställningar om manligt och kvinnligt är rotade. Trots att Kents eget alkoholmissbruk stundtals har varit riktigt destruktivt, och han för egen del har brutit mot samhällets förväntningar på mannen, ser han ändå en större tragik i att en kvinna inte kan leva upp till det som förväntas av henne.

Att det är svårt att leva upp till idealbilden av hur en kvinna och mor bör vara, när man missbrukar, ger Pia uttryck för. Och återigen kommer också känslor av underlägsenhet fram.

Men jag, jag... Dom ser på kvinnan att det är, hon är mindre värd än mannen på nå t jäkla vis, så är det ju bara. Hon ska ju, hon föder barn, hon ska laga mat och så nt, hon ska inte vara en suput. Och då blir man mer klassad som hora och så na grejer, som kvinnlig alkoholist än manlig.

Kanske är det just den där idealbilden som gör att missbrukande kvinnor verkar isolera sig i sina mer destruktiva perioder. Katarina verkar oviss, men lutar ändå åt det hållet, när hon säger:

Nä, det är ju... Jag vet inte om det är okvinnligt eller så där, jag menar det är ju tillåtet för kvinnor att dricka i grupp men att just som kvinna dricka ensam på en krog, det är fortfarande, det skapar uppmärksamhet på ett annat vis.
Men se n så, det har inte bekommit mig sådär jättemycket men jag tror det är därför rätt många kvinnor dricker hemma också.

Pia talar om samma sak, och har själv erfarenheter av att isolera sig med sitt drickande.

/.../ alla 38 000 som bor här i omnejd sa till mig, och stod där med sin pekpinne, att du har problem Pia. Jag menar visst, låt dom säg det, med det har jag inga problem. Jag har ju rullat ner min persienn när jag ska suppa, precis som inte folk kan glo mellan springorna ju (skratt), men, det är ju så na grejer ju. Så är man ju. Att man tror att folk inte vet.

Hon ger en förklaring som handlar om ett försvar inför sig själv – ett ensamt möte med drogen som man inte tror att någon annan vet om, där man slipper dömande blickar och kommentarer...

5.1.1 Sammanfattade reflektioner

I intervjusvaren framträder det som också tidigare forskning visar; svårigheten för kvinnan att förena bilden av sig som både den goda och den onda, horan och madonnan. Jag får också en bekräftelse av den underlägsenhet som Rosenqvist (i Järvinen et al, 1991) talar om när det gäller kvinnans ställning i förhållande till mannen. Sofie, Pia och Katarina är alla medvetna om vilka förväntningar som finns på dem som kvinnor, men de har uppenbarligen svårt för att leva upp till dessa i missbrukets vardag. I denna vardag ses de utpekade kvinnorna som okvinnliga om de intar ett manligt beteende - och de ses som offer som är så svaga och lättleda att de inte själva kan anses ha bidragit till sin rådande situation. Som en slöja över detta ligger också synen på den missbrukande kvinnan som allmän egendom. En kropp man kan använda sig av. Jag jämför detta med de antydningar som ges av synen på den missbrukande mannen; en ganska självständig "buse" som har övertaget och sätter gränserna för kvinnorna. För mig blir det glasklart att det här finns en betydande skillnad mellan män och kvinnor.

5.2 FÖRSTA STEGEN PÅ VÄGEN UT UR MISSBRUKET

Sofies väg ut ur missbruket startade för drygt ett år sedan. När hennes kompis avled på ett tragiskt sätt började Sofie reflektera över vilken tillvaro hon levde i.

Ja... Dels så dog en kompis till mig i september förra året. Eh... då alltså drogrelaterat. Hon knarkade inte själv. Men hennes pojkvän, eller före detta pojkvän han gjorde och han hade ihjäl henne. Och då vet jag att jag första gången tänkte på det, eller sa till andra då... Fan egentligen skulle man sluta knarka, för hennes skull då alltså. För att jag vet att hon ville att jag skulle sluta knarka.

Jag vill kommentera Sofies citat med något som Göran sa i intervjun.

Göran poängterade att det finns en väsentlig skillnad mellan att sluta missbruka för sin egen skull, eller att göra det för någon annans. Han tog ett exempel; om man slutar för sin flickvans skull så innebär det att anledningen till drogfrihet inte längre finns kvar om förhållandet senare tar slut. Och det blir då många gånger startskottet, för att påbörja missbruket igen.

Sofie bekräftar det Göran talade om, genom att säga:

Eh... men jag tror inte att jag menade det speciellt. Se'n höll jag på... alltså jag drog nog igång ännu värre när hon dog då.

Också Johan talar om att vändpunkten, och beslutet att avsluta missbruket, måste vara förankrat hos en själv.

Och då nå'nstans så började det växa nå'nting som inte har växt i mig på många, många år... att jag ville sluta, från mitt hjärta va. Jag har många

gångar velat sluta med truten, på grund av konsekvenser och så´na grejer, men just det började kännas inifrån att... ”fan alltså, det hade varit skönt att komma ifrån det här och ta tag i sitt liv alltså på nå´t sätt”.

För Johans del handlade vändpunkten om ett slags ”uppvaknande”. Johan fick det tragiska beskedet att hans yngre bror hade avlidit på grund av sitt missbruk, och tanken på var Johan själv befann sig i livet gjorde att han bestämde sig.

Då blev det liksom så här, då gick det upp ett ljus för mig... Shit, jag är snart 30 tänkte jag då, min bror är död. Jag kan inte ens vara där, utan jag får ansöka om ett tillstånd att gå på hans begravning med vakter, alltså, och var har jag kommit i livet. Sitter i fängelse år ut och år in. Det var liksom det, ett ljus gick upp plus att jag ville inte förnedra min bror i himlen.

Det Johan beskriver tolkar jag dels som en ”push” ut ur missbrukslivet – han kunde nu märkbart känna hur fängelsevistelserna begränsade honom – men också som hans slutliga ”rock bottom”. Johan hade nått sin botten. Knappt 30 år gammal kunde han se att livet med droger och kriminalitet inte hade något annat än negativt att erbjuda honom.

Görans väg ut ur missbruket handlar också om att nå en botten, innan vändpunkten kom.

/.../ det blev ett nedslag en höstkväll eller morgon och eh, jag blev gripen där då för sista gången och häktad igen i vanlig ordning, och satt då häktad i fem och en halv månad, och hon (*flickvännen, författarens anm.*) var också häktad samma tid. Och då var jag så desperat och trött på allt. Under sommaren där så hade jag åkt omkring med motorcykel fram och tillbaka här i Helsingborg och handlat droger med ett avsågat hagelgevär på mig hela tiden fulladdat med två patroner och eh, jag ville ta livet av mig helt enkelt, jag var så trött på alltihop, kände mig så misslyckad. Det kunde inte vara värre.

För Görän kändes tillvaron som en total katastrof, och han säger att det egentligen inte verkade finnas några alternativ för honom än att avsluta sitt liv. Men så drog han sig till minnes att han har träffat på en tidigare bekantskap, vilken jag ser som Görans ”pull” tillbaka till ”det vanliga livet”.

Att den där killen hade kunnat klara av det. Jag tyckte att han, han var värre än jag var, ute i missbruket. Sista gången jag hade sett honom ute då hade han kommit på rullskridskor med kortbyxor, hög hatt och käpp här på en gata /.../ mitt i natten och såg ut som nå´nting ur den här filmen ”Clockwork Orange”, och så mötte jag honom då ett halvår senare, då har han gått upp 30 kilo, kostym och ny fru vid sin sida och välkammad och fin och jättefin, grattis. Jag trodde inte det var möjligt. Och då tänkte jag, kan han då måste jag också kunna.

Görän fick se att det faktiskt var möjligt att förändra tillvaron, och han hade att välja mellan det alternativet – eller att avsluta sitt liv för gott.

Men det är inte alltid som den avgörande vändpunkten kommer inifrån. Ibland påbörjas vägen ut ur missbruket genom ett att någon annan tvingas markera att levernet inte håller längre. Jag återgår till Sofies liv, och vill med följande citat visa hur hennes ”rock bottom” såg ut.

Jag hade legat hemma i nästan en vecka och bara skakat i hög, hög feber och kunde knappt röra mig och... Jag var jättesjuk! /.../ jag hostade blod och jag kräktes blod och jag tänkte att det är bara en förkylning... Dom (*sjukhuspersonalen, författarens anm.*) skickar hem mig direkt tänkte jag liksom. När dom kom till mig i sängen där och sa att du får stanna här i fyra veckor, för att jag var jättesjuk, då... Då gav jag dom min socialsekreterares kort och sa till dom att dom måste ringa henne, och att dom absolut inte fick skicka hem mig. Då visste jag att jag hade fått en LVM-anmälan på mig då. Från min bror. Och det var liksom bara... det var rätt kört. Jag var så pass sjuk så att... jag hade inget val heller liksom. Jag vet inte riktigt när jag BESTÄMDE mig för att inte knarka, för just då så var det mer att jag inte hade nå't val. För att... ja, jag KUNDE helt enkelt inte knarka då. Se'n var det väl nå'n gång under behandlingen på (*behandlingshemmet, författarens anm.*) som jag... som jag nog bestämde mig för att jag förmodligen inte ens VILLE knarka.

Sofie beskriver att hennes hälsa var så försämrade att sjukhusvård nu krävdes, och av denna anledning kunde inte missbruket fortsätta – även om hon kanske hade velat det. Hennes bror hade också reagerat på Sofies situation och gjort en LVM-anmälan. Utomståendes reaktioner och beslut tvingade Sofie att ta tag i sin situation, vilket lite senare ledde till att hon också fann sin motivation.

Också Kent har erfarenheter av att tvingas till vård, och han kan – med åtskilliga omhändertaganden enligt LVM i bagaget – se fördelarna med att någon annan tagit beslutet åt honom. Kent sammanfattar sina samlade erfarenheter och säger såhär:

/.../ ja, det, det är bra att det finns. Men helst ska det ju vara på frivillig basis alltså, det, det ska ju vara, för många får ju klorna utåt. Det fick även jag dom första gångerna, men se'n efter det har gått några gånger och jag fick LVM, ja, ”va skönt alltså, det här behövde jag”. Jag hade nu varit död om inte jag hade fått den här hjälpen angående LVM-lagen. Då hade inte jag levt idag, inte en chans att jag hade gjort, aldrig.

För Pias och Katarinas del har steget ut ur missbruket inte handlat om en så tydlig personlig botten som i de andras fall. Pia och Katarina har båda två gjort ett flertal försök att avsluta sina missbruk, både på egen hand och med hjälp av andra. Men någonting verkar ha fattats just där och då... När jag tar del av deras berättelser, kan jag på sätt och vis dra paralleller till Johans uttalande.

Johan beskrev att motivationen – den ”äkta” känslan av att vilja något annat med sitt liv – till sist kändes så väl förankrad någonstans inom honom, och då var han redo att gå in i förändringen av sitt liv. Pia, som levde i en tillvaro med misshandel, kom till sist till en punkt

som i botten kanske också handlade om ett slags överlevnad – hennes ”pull” till en annan tillvaro.

Så jag fick ju duktigt med stryk under desse tio månader, men för att en fredag... Tog jag några par trosor, tandborste, tandkräm, då hade jag alltså tre dagar... hade jag knappt pratat med honom men, då var det detta här – ska jag ta steget ut?

Den osäkerhet i beslutet som Pia kände har hon nu haft tid att reflektera över. Hon talar om en process, vilken har gjort att hennes motivation och beslut har mognat fram.

Och att man nǻnstans får ta det här steget att ”nu eller aldrig!”. Ja, jag tror det är... jag tror ärligt talat att det är en process som eh... det tar den tid det tar, om det så tar tio år eller... Den startar upp nǻnstans va, men se´n när den... ja, vad ska man säga, när den... verkligen när man är inne i den, det är svårt att säga hur lång tid det tar alltså. Du kan inte bli nykter på en dag alltså. För det... det är en långtgående grej helt enkelt.

Katarinas vändpunkt har också varit en form av mognadsprocess. Hon befann sig slutligen i ett skede där hon kände hopplöshet, och hon bestämde sig för att ge försöket en ärlig chans.

Jag hade inget hopp som det var, så jag provade på det, vilket jag inte gjort tidigare utan då har jag satt mig på tvären och förnekat och inte velat göra det och ”varför skulle jag?” och ifrågasatt den ena och det andra. /.../ Du kan sätta en människa i samma situation så många gånger och i den ena gången är man inte mottaglig och i den andra är man. Så var det för mig. Jag har gått i behandling och i terapier och diverse in och ut sådär och inget har funkat. Och rätt som det var så råkade jag befinna mig nǻnstans där jag var det, och jag blev jätteförvånad.

Katarina blev förvånad över att hon plötsligt kände sig mottaglig för andras hjälp. Men så säger hon något som kan förklara processens slutliga punkt:

Men då sa jag det rätt ut att jag inte hade klarat av det här, att sluta. Det var ingenting att hyckla med längre, jag satt ju där berusad också. Även kontrollerat och så, det gick ju inte att se, men så luktades det ju så det var inget att hyckla med. /.../ Det var en av dom skillnader, att öppet våga erkänna att man inte kan sluta med nǻnting själv och jag fick en tid för inskrivning.

Katarina beskriver att hon slutligen kom till insikt – för sig själv – om att hon faktiskt hade ett alkoholmissbruk som hon inte var kapabel att avsluta på egen hand.

Kanske är det just ett totalt erkännande för sig själv som måste till, för att en förändring ska komma till stånd. Och kanske är det en del i förklaringen till Kents alla LVM, att han under tidigare försök inte har haft sitt eget beslut förankrat inom sig.

5.2.1 Sammanfattade reflektioner

Det verkar inte finnas några särskilda skillnader mellan mäns och kvinnors vändpunkt och deras påbörjan av förändringsprocessen. I likhet med Trulsson (2003) kan jag, i det här avseendet, inte tolka något av intervjupersonernas uttalanden som typiskt kvinnligt eller typiskt manligt. För allihop har vändpunkten föregåtts av ”pushes” och/eller ”pulls” i någon form, och så småningom har de nått sin ”rock bottom”.

Av allra största vikt verkar det dock vara att man avslutar missbruket för sin egen skull, och inte för någon annans, samt att beslutet på något sätt måste vara väl förankrat i varje enskild individ.

5.3 FÖRÄNDRINGSPROCESSEN – SVÅRIGHETERNA OCH STÖDET

Pia och Sofie uttrycker båda två en form av sorg i att ha lämnat missbrukslivet bakom sig.

Trots att de båda två är stolta över sin drogfrihet, och kämpar på i vardagen, så antyder de en liten saknad över sådant som de nu inte gör längre.

Det är mycket... ofta är det mycket tristess. Och mycket att: ååhh det händer ju ingenting! Ååhh mitt liv är patetiskt. När man drogar sig händer det saker hela tiden. Bra OCH dåliga. Men det händer saker hela tiden i alla fall. Och just det här att inte kunna gå in på krogen eller... ja, det är mycket saker som man har gjort alltid tycker man, som man inte gör längre. Man känner sig tråkig och man känner sig ööhh var det bara det här liksom... Då vet jag inte om jag tycker att det är så himla kul.

Det Sofie antyder är i mina öron en form av ”marginalkonflikt” – en ambivalens inför det nya livet som drogfri.

Även Pia kan sörja vissa av berusningens fördelar:

Men ut och dansa nykter OK, man är stel som en pinne, det ska jag ärligt erkänna, åh när nå'n kommer fram till bordet och, men eh... det går. Det är ingenting jag skulle gå på varje vecka det kan jag säga, för det blir så mycket uppladdningar i kroppen, alltså för man är van att ta en grogg eller två när man duschar och målar sig och sådär liksom, se'n /.../ skulle man ju vara nykter. Så alla dom nya situationerna, som jag gjorde förr men som jag ska göra nyktert nu som är jobbigt. Det är faktiskt, det kan jag säga, att det är jobbigt. Men jag tänker ju inte så att jag skulle så gärna vilja ha en, en vin, eller whiskey eller vad jag jaga i mig va men, det är inte lika roligt om jag säger på det viset.

Pia ger också uttryck för någon slags ”marginalkonflikt”. Hon vet vad hon nu har, och verkar inte vilja äventyra det, men vissa situationer var roligare förr.

För Katarinas del handlar funderingarna och konflikterna inom henne om något helt annat just nu. Katarina, som snart ska föda sitt första barn, har tvingats lägga vändor som Sofies och Pias åt sidan för en stund.

Det har varit klart väldigt förvirrande för att jag har gått omkring i en femton år och trott att jag inte kunnat bli gravid efter en operation (skratt) dom

gjorde och sa att det skulle vara väldigt svårt för mig att... Nu säger dom att anledningen till att jag inte blivit gravid är antagligen därför att jag, eftersom jag nu blev gravid detta året, att just på grund av att jag har druckit så mycket. Jag har inte varit drogfri, så att kroppen brukar spärra det rätt bra själv då. Så det var rätt chockartat /.../. Så att eh... det är ingenting jag har sett fram emot och längtat, jag har aldrig haft nå'n längtan efter barn innan. /.../ Så det har varit mycket att anpassa sig, för jag har inte på nå't vis kunnat tro att jag verkligen var gravid. /.../ Men det är fortfarande en anpassning till det som kommer att hända /.../. Men... det blir bättre, antar jag.

Katarina säger att hon aldrig har haft någon längtan efter barn, och att beskedet om graviditeten blev chockartad för henne. Hon har just accepterat att hon ska bli någons mamma, och hennes ”marginalkonflikt” kan just nu möjligen sägas handla om livet före och efter föräldraskapet.

I två av de intervjuade männens berättelser kan jag också se ”marginalkonflikter”. För Görans del är det fortfarande något som han tampas med - trots sina sju år i drogfrihet, och med fast anställning ”i Svenssons värld” sedan flera år tillbaka.

Jag känner mig inte som en Svensson ändå, jag står nå'nstans mitt emellan. /.../ Jag vet när jag åker upp till Dalarna exempelvis och hälsar på och så vidare, det kan vara jättetrevligt första dagarna men se'n efter tre dar så kryper det i hela kroppen på mig, då vill jag bara bort. Men samtidigt, i en annan grupp människor exempelvis, som du ser, dom som är med i NA och AA och så vidare, här som jag känner från förr, med dom människorna har jag en helt annan vänskap än jag nå'n gång haft med andra människor överhuvudtaget. /.../ Jag känner mig lite UFO, det är jättesvårt att beskriva, samtidigt så känner jag ju att jag är accepterad och att jag, att jag kan göra precis vad jag vill idag, va.

I Kents fall handlar osäkerheten och våndorna mest om kontakten med andra människor

Svåraste för mig, det är kontakt med andra människor. Jag har inte svårt för att prata, men kontakt med, med andra människor och eh, få andra kompisar. För jag, jag kan ju den här biten med parksoffan och hur den sociala biten går till där... Det har ju jag på alla fem, tio fingrar. Jag vet vad jag ska säga när jag kommer ner dit /.../. Eh, jo, jag vet... vad jag vill, jag vet vad jag vill, vad jag måste ta tag i, annars är jag tillbaka i, i samma skit igen.

Kent vet vad han vill - och han är medveten om vad han måste ta tag i. Osäkerheten begränsar dock honom – och han vet inte riktigt hur han ska bete sig bland människor i det socialt anpassade samhället, för där har han inte haft någon naturlig tillhörighet på många år.

Johans ambivalens däremot, verkar vara över. Han säger såhär om livet och tillvaron:

Så jag har gått i terapi en gång i veckan nu i flera år. Och det är så jäkla häftigt alltså. Det är ingen drogterapi, tjafs om droger och så. För det livet... det kan man säga så här att, för mig, många säger att man ska aldrig vara säker, man tar en dag i taget och allt det här tjetet va. Men för mig är det liksom inga, nej jag har inga tankar på droger längre alltså, jag lever ett vanligt liv. Jag tycker jävligt mycket om att leva ett vanligt liv. Jag har körkort, jag har köpt ny bil och jag ska resa och massa grejer. Man tjänar bra. Alltså detta livet är jävligt värdefullt för mig.

Generellt talar alla intervjupersonerna om svårigheten i att byta umgängeskrets; ensamheten innan man hittar nya vänner och osäkerheten i hur man ska bete sig som nykter och drogfri. Men Pia och Katarina talar också om något annat – skammen och skulden i att ha varit en missbrukande kvinna.

Jag skämdes som tusan då innan. /.../ Jag tänkte ofta när jag bodde här i huset hur jag skulle klara av att kunna stå för det faktum, till exempel på ett arbete eller nå'nting när jag skulle redogöra för mitt liv eller så men... /.../ Om jag jämför med min pojkvän i alla fall, så har ju han inga problem med det. Det är ingen ångest, eller det är ingenting han skäms för. Han har ångest för vad han har gjort mot människor men inte inför den här problematiken att vara alkoholist, att folk ska veta och så, det...

Katarina talar om ett utpekande, som verkar skilja sig mellan kvinnor och män – eller åtminstone mellan Katarina själv och hennes pojkvän. Pia talar om samma sak, i termer av ”att göra bort sig”.

Nä, så det är väl konsekvenser. Jag tror att vi kvinnor, det tar värre på vårt psyke jämfört med männen när dom gör bort sig. Så är det bara. För vi har fått intutat det här med kvinnorollen ändå nå'nstans att, kvinnor är si och kvinnor är så, så att därför är vi mer skuld och skambenäna än männen. Så att det, så är det bara tyvärr.

Vad både Katarina och Pia antyder är att det finns något annat för dem att brottas med i sin förändring – något som inte bekommer männen i samma utsträckning. Trots att de är kvinnor som är på väg mot något annat än idealbildens motsats, så hänger skulden och skammen efter dem som en evig följeslagare.

Sofie nämner ännu en osäkerhet, vilken hon kallar ”osexigheten”.

Det är ju... ehh... Det är mycket mer osexigt (*att ha varit narkotikamisbrukare, författarens anm.*). Eller mycket mer... såhär... Träffar man nå'n som inte knarkar då, och berättar att man har knarkat och visar hur man ser ut i armvecken och så... Det ska ju väldigt mycket till innan man gör det! Som tjej ska man inte se ut så... Eller gjort så'na saker som man har gjort. Jag tror som kille är det inte alls lika... Åh! Det är mer typ att det är... att han har varit lite vild i tonåren liksom. Eller så är det bara som man får för sig. Nej, jag tycker att man ser det på helt olika sätt.

Mellan raderna får jag en uppfattning om att dessa funderingar redan har upptagit ganska mycket av Sofies tid.

Både kvinnorna och männen uttrycker ett behov av stöd i sin förändringsprocess, och de har alla personer i sin omgivning som de känner förtroende för. För Sofie och Göran handlar stödet mycket om den gemenskap de finner hos NA, och i Görans fall också om gemenskapen med föreningen KRIS. Sofie hittar också sitt främsta stöd i sin mamma.

Även Pia har hittat ett stort stöd i familjen – utöver det hon känner hos sin samtalskontakt på behandlingshemmet.

Jag kan ju säga rakt upp och ner min son idag, när vi liksom har släppt alla spöken och, och alla dom bitarna, så att det kan jag nog påstå att det... Och likadant har fått min tös tillbaka om man säger på det viset att, hon bryr sig idag, liksom hon tycker att det är skitstort, det här som har hänt, ju /.../.

För Pia, som brottas med svåra känslor kring obearbetade separationer från närstående, betyder sonens stöd mycket.

Katarina, som fann sina nya vänner under tiden på behandlingshemmet, känner ett stort stöd i dessa. Hon berättar följande om sina känslor för dem:

Men bara tanken på dom... jag vet att dom är där. Jag tror att det är viktigt för mig. Och just det här att jag, i det avseende när det gäller missbruket och att kunna berätta och prata med nå'n, så vet jag att dom finns, jag litar obetvivelat på dom, det gör jag. Och som sagt, i återfallet nu sist, så från första dagen så fanns dom där.

Förutom de nya vännerna finns familjen också för Katarina, och ytterligare en vän som har stannat kvar sedan konfirmationstiden.

Johan har, i likhet med Kent, främst hämtat det nödvändiga stödet i de kontakter som samhället har erbjudit – socialsekreterare och behandlare. Båda två uppger dock att de också har kontakt med sina ursprungsfamiljer.

5.3.1 Sammanfattade reflektioner

De kvinnliga intervjupersonernas berättelser är tyngda av skuld och skam – i likhet med resultatet av Skårners undersökning (2001). Sofie bekräftar dessutom ett annat av Skårners konstateranden (i a.a.) – nämligen det att män förefaller ha en helt annan möjlighet än kvinnorna, då det gäller att träffa drogfria partners i samband med uppbrottet från missbrukslivet. Sofie säger att hon känner osäkerhet inför att så småningom visa upp sin ärrade kropp för en drogfri man.

Ingen av de intervjuade männen talar om detta; osäkerheten i att visa upp en ärrad kropp, eller en skam och skuld i att ha varit en missbrukande man. För deras del verkar svårigheterna istället handla om hur man ska bete sig i den socialt anpassade tillvaron – hur man ska vara ”bland Svenssons” för att känna att man passar in.

För Sofies, Katarinas och Pias del uppges det största stödet komma från familjemedlemmar och andra nära, personliga relationer. Pia nämner först och främst sin son, Sofie sin mamma – och Katarina lyfter fram familjen samt en nära vän som funnits vid hennes sida sedan många år tillbaka. Detta skiljer sig lite ifrån det som Johan, Kent och Göran talar om. De nämner i

första hand ett ”samhälleligt stöd” – såsom socialsekreterare, behandlare och organisationer som NA och KRIS. Jag ser detta som en exemplifiering av typiskt kvinnligt och typiskt manligt; kvinnan vänder sig ”inåt” mot nära relationer, medan mannen vänder sig ”utåt” mot samhället och självständigheten.

Vidare finner Göran – och även Sofie – en stor gemenskap i NA, och de talar båda två i intervjuerna om vikten av att aldrig glömma bort vem man är och vad man har varit med om. Både Göran och Sofie talar också om risken att återfalla i missbruk den dagen de ”glömmer bort” att de är före detta missbrukare. Som jämförelse med Sofies och Görans upplevelser av sin identitet vill jag lyfta fram Johans åsikter om att gå vidare och ”leva ett vanligt liv”. Pia, som kände att NA inte var något för henne, uppger sig inte heller vara ”en före detta missbrukare” – utan beskriver sig i intervjun istället som ”en trevlig person”.

Kan det vara så att NA:s tolv steg, och den ständiga påminnelsen om tidigare leverne, på något sätt hindrar Göran och Sofie i sin förändringsprocess?

6 SLUTDISKUSSION

Syftet med mitt arbete har varit att jämföra kvinnors och mäns vägar ut ur missbruk, och med hjälp av genusteorin och vissa teoretiska begrepp förklara och förstå kvinnornas situation. För att nå syftet ställde jag mig frågor som handlade om skillnaderna mellan kvinnors och mäns förändringsprocess och vilken roll den närmaste omgivningen spelade i denna. Jag ville också få en bild av kvinnornas upplevelser av synen på henne som missbrukare.

Jag påbörjade min undersökning med en förförståelse om att kvinnors väg ut ur missbruk skulle vara bra mycket besvärligare än männens. Utöver de svårigheter som både män och kvinnor ställs inför, antog jag att kvinnor skulle ha andra typer av problem att brottas med på vägen ut ur sitt missbruk – ett större mått av skam och skuld just på grund av de förväntningar som finns på den kvinnliga rollen. Till stor del anser jag att min förförståelse bekräftats, även om könets betydelse kanske inte genomsyrade hela förändringsprocessen på det sätt som jag från början trodde.

Jag ska nu försöka besvara mina inledande frågor.

För att ta sig ur missbruket behövs ett genuint stöd från den närmaste omgivningen, menar Skårner (2001). Trulsson (1997) tillägger att nära relationer generellt går före självständighet för kvinnor.

I arbete med min uppsats har jag kunnat urskilja ett liknande mönster när det handlar om varifrån man hämtar sitt stöd. Kvinnorna vänder sig i första hand ”inåt” mot nära relationer,

medan männen vänder sig ”utåt” mot samhället och självständigheten. Här har jag alltså kunnat se en skillnad mellan könen.

Skårner (2001) talar också om att ”det drogfria livet måste få en egen mening och ett eget innehåll som går utöver det faktum att det är drogfritt” (a.a., s 323). Detta konstaterande skulle kunna säga något om den marginalkonflikt som Göran fortfarande efter sju års drogfrihet befinner sig i, och också om Sofies ambivalens inför det drogfria livet. Kanske gör den ständiga påminnelsen om tidigare missbruk att denna del av identiteten bevaras, och att man därmed får svårt att gå vidare i sin förändringsprocess? Jag vill här understryka att jag med dessa spekulationer inte på något sätt förringar den gemenskap och det stöd som kan ges genom NA/AA! Jag inser att inga större slutsatser kan dras med bakgrund av sex intervjuer - varje människa och varje situation är unik i sig - men frågan är intressant.

Hur som helst är Skårners konstaterande något som med största sannolikhet är av vikt när det gäller att vidmakthålla själva drogfriheten, både för kvinnor och för män.

Det första steget på vägen ut ur missbruket – vändpunkten – visade sig vara ganska lika mellan könen. Detta betonar också Trulsson (2003). Tidigare forskning nämner dock att graviditet och moderskap *kan* vara en stark motivation till förändring för kvinnor, och därför trodde jag att jag skulle få ta del av sådana upplevelser när jag gjorde intervjuerna med Pia och Katarina.

Dessa kvinnor var dock ”två undantag” visade det sig – i alla fall tog ingen av dem upp något särskilt som kunde bekräfta min förförståelse. Däremot uppgav Pia att hon under sina graviditeter kraftigt drog ner på sitt drog- och alkoholbruk, vilket kan sägas exemplifiera den etik som Marscha Rosenbaum (i Trulsson, 1997) uppger finns bland missbrukande kvinnor – att missbruk och graviditet inte är en accepterad kombination.

Trulsson (2003) nämner att missbrukande kvinnor är medvetna om de traditionella kvinnoidealen – och bilden av ”den goda modern” som ska hålla samman familjen med sina omsorger. Detta kan jag också se hos kvinnorna som jag har fått träffa. Men Trulsson (a.a.) talar också om att traditionella mönster håller på att brytas upp, och hon syftar bland annat på kvinnors betoning av föräldraskapets betydelse. Detta kan vara en av orsakerna till att Pia och Katarina inte betonade sitt föräldraskap så starkt som jag trodde att de skulle göra.

Viktigt i detta sammanhang är naturligtvis att än en gång påpeka att varje individ är unik. Det är svårt att dra generella slutsatser utifrån det antal intervjuer som har legat till grund för min uppsats.

Vad som också blev tydligt under arbetets gång var det faktum att det krävs många försök till drogfrihet innan det slutligen lyckas – helt i enlighet med Brill och Chambers teorier *pushes and pulls*, och *rock bottom* (Mossberg och Änggård, 1978). Likaså bekräftas Blomgrens teori (a.a.) om *marginalkonflikten*. Generellt upplever intervjupersonerna någon form av konflikt mellan två kulturer; missbrukskulturen och den socialt anpassade kulturen.

Men utöver vad jag hittills har redogjort för, finns det dock något som för mig lyser glasklart. Tidigare forskning har tillsammans med mina reflektioner i analysen framför allt gett mig en bild av att det är skillnad mellan kvinnors och mäns *upplevelser* av tillvaron.

Intervjupersonerna betonar olika saker när det gäller svårigheterna i förändringsprocessen. Kvinnornas berättelser är mer tyngda av skuld och skam, precis som Skårner (2001) också uttrycker saken - och inte bara då det gäller tillvaron i missbrukslivet, utan också på vägen ut ur det.

Karin Trulsson har formulerat en tanke. Hon säger att vem som är den goda eller dåliga inte bara handlar om hur man är, utan också om hur man blir sedd - och om människor runt omkring går till mötes, är likgiltiga eller tar avstånd (1997, s 132).

Jag kan se att kvinnorna som har intervjuats i min undersökning känner sig underlägsna männen, och de brottas ständigt med den idealbild och de förväntningar som finns på dem. Utöver de svårigheter som visar sig vara generella på vägen ut ur missbruket – osäkerhet och ensamhet - talar Katarina om att ”skämmas som tusan” och Pia om att ”göra bort sig”. Sofie funderar kring hur det blir att så småningom visa upp sin ärrade kropp för en drogfri man, och tvingas förklara och berätta vilket liv hon har levt tidigare. Dessa erfarenheter ger viktig kunskap, utan att jag därmed vill göra anspråk på att ge en allmän bild av vad det innebär att vara kvinna och före detta missbrukare.

Synen på kvinnan bottnar i de roller och mönster som vi växer upp med och hela tiden reproducerar, men medvetenheten om att de finns kan åtminstone göra så att vi funderar lite extra och tillmötesgår istället för att ta avstånd!

Ingen enskild individ kan upphäva de strukturer och förutfattade meningar som finns i samhället, men man kan välja att spela med eller mot på olika sätt. Jag anser att man har ansvar för hur man förhåller sig till det man har fötts in i - om man blir den som förtrycker och försvårar, eller om man försöker underlätta för dem som behandlas och bemöts på ett orättvist sätt.

Förväntningarna på män och kvinnor, och de roller vi socialiseras in i, är något som finns runtomkring oss varje dag - i det dagliga livet. Att bryta normer och förväntningar på hur vi ska uppföra oss innebär att vi kanske ses som okvinnliga, eller omanliga – och detta är inte bara provocerande utan det skapar också ångest. Denna ångest lever ”de okvinnliga missbrukarna” med. I missbruket, och också på vägen ut därifrån.

På vägen ut ur missbruket behöver kvinnor stöd och tillmötesgående.

Jag citerar avslutningsvis en väl använd källa i mitt arbete med uppsatsen – Karin Trulsson:

Följaktligen är det angeläget att uppmärksamma kvinnornas ansträngningar och torftiga villkor för att ge kompensation i form av olika typer av kapitalförstärkning, ekonomiskt, socialt och kulturellt. /.../ För det första en ny roll i arbete och utbildning. För det andra en ny syn på sig själv, genom ökad självkänsla och för en del kvinnor stöd i sin identitetsutveckling framför allt i samspel med andra kvinnor. För det tredje reparation av gamla och utveckling av nya bärkraftiga nätverk.

(Trulsson, 2003, s 166)

7 KÄLLFÖRTECKNING

- Bengtsson, Margot (2001). *Tid, rum, kön och identitet. Om föräldraidentifikationens omvandlingar 1959-1993*. Lund: Studentlitteratur.
- Dahlgren, Lena et al (1995). *Vid dina sinnens fulla bruk*. Köping: Christer Persson Tryckeri AB.
- Duckert, Mona et al (1986). *Kvinnoforskning kring rusmedel 2. Rapport från ett nordiskt forskarseminarium 1986*. Helsingfors: Nordiska nämnden för alkohol- och drogforskning, NAD-publikation nr 14.
- Ericsson, Kjersti (1993). *Könsspelet*. Falköping: Gummessons Tryckeri AB. Svensk utgåva.
- Halvorsen, Knut (1992). *Samhällsvetenskaplig metod*. Lund: Studentlitteratur. Första upplagan.
- Johansson, Katarina och Peter Wirbing (1999). *Riskbruk och missbruk. Alkohol-Läkemedel-Narkotika. Uppmärksamma, motivera och behandla inom primärvård, socialtjänst och psykiatri*. Stockholm: Natur och Kultur. Första utgåvan, andra tryckningen.
- Järvinen, Margaretha et al (1991). *Kön, rus och disciplin. En nordisk antologi*. Helsingfors: Nordiska nämnden för alkohol- och drogforskning, NAD-publikation nr 20.
- Mossberg, Lennart och Erik Änggård (1978). *Missbrukskarriären – en litteraturstudie*. Stockholm: GOTAB, NU B 1978:23.
- Nyrén, Ing-Britt (1995). *Normbrottet – Det kvinnliga perspektivet i missbruksvården*. Stockholm: FoU-rapport 1995:2
- Patel, Runa och Bo Davidsson (2003). *Forskningsmetodikens grunder. Att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Lund: Studentlitteratur. Tredje upplagan.
- Ramström, Jan (1979). *Narkomani. Orsaker och behandling*. Borås: Tidens Förlag/Folksam. Tredje reviderade upplagan.
- Repstad, Pål (1999). *Närhet och distans. Kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur. Tredje upplagan.
- SoS-rapport 1990:22. *Narkotikaboken*. Stockholm: Modin-Tryck AB.
- Skårner, Anette (2001). *Skilda världar? En studie av narkotikamissbrukares sociala relationer och sociala nätverk*. Göteborg: Kompendiet AB.

- Trulsson, Karin (1997). *"Det är i alla fall mitt barn!" En studie om att vara missbrukare och mamma skild från barn.* Lund: Meddelanden från Socialhögskolan 1997:4
- Trulsson, Karin (2003). *Konturer av ett kvinnligt fält. Om missbrukande kvinnors möten i familjeliv och behandling.* Lund: Socialhögskolan, Lunds Universitet.
- Trulsson, Karin (2000). "Kvinnoidentitet och missbruksbehandling". *Socialvetenskaplig tidskrift*, nr 1-2, s 120-136.

Hej (Namn)!

Tack för att Du tog Dig tid att prata med oss!

Vi heter Anneli Gunnarsson, Christel Svensson och Linda Sandén och går 6:e terminen på Socialhögskolan i Lund. Under denna termin ska vi skriva vår C-uppsats kring ämnet missbruk. Vi har valt att undersöka vägar in i och ut ur missbruk och för detta ändamål behöver vi intervjupersoner. Under intervjun kommer Du att träffa (Anneli/Christel/Linda).

Under intervjuerna använder vi oss gärna av bandspelare. Detta för att underlätta vårt arbete och för att inget av det Du berättar ska missuppfattas. I våra färdiga uppsatser är Du givetvis garanterad anonymitet, och ingen annan än vi kommer att ta del av den inspelade intervjun.

För att Du ska kunna förbereda Dig för intervjun har vi här skickat med en beskrivning av de teman vi kommer att utgå från i samtalet. Vi beräknar att intervjun kommer att ta 1-2 timmar, men det är bra om Du avsätter lite tid både före och efter så att ingen av oss behöver känna sig stressad.

Att Du har anmält Ditt intresse betyder givetvis inte att Du har bundit upp Dig till någonting. Om Du av någon anledning inte kan medverka i intervjun så vänligen hör av Dig så snart som möjligt till någon av oss.

I annat fall ser vi fram emot att träffa Dig den (datum) kl. (tid) i (plats).

Vänliga hälsningar,

Anneli Gunnarsson
(telefonnr)

Christel Svensson
(telefonnr)

Linda Sandén
(telefonnr)

Intervjuteman

bilaga 2

1. Personlig bakgrund

- uppväxt och skolgång
- betydelsefulla andra
- biologiska faktorer

2. Vägen in i missbruk

- första kontakten med droger
- vägen mot ett etablerat missbruk

3. Missbrukslivet

- sociala kontakter, nätverk och miljö
- försörjning

4. Vägen ut ur missbruk

- förändringsprocessen och hur den startade
- betydelsefulla andra
- livet idag

”CHECKLISTA” FÖR INTERVJUERNA

bilaga 3

Namn: _____

Ålder: _____

Antal drogfria år: _____

1. PERSONLIG BAKGRUND

- Beskrivning av uppväxten
- Ärftliga/biologiska faktorer?
- Betydelsefulla/känslomässigt nära personer - bortsett från familjemedlemmar?
- Miljö
- Kulturellt betingade mönster?
- Skolgång
- Kompisar

2. VÄGEN IN I MISSBRUK

- När och varför kom du i kontakt med alkohol/droger första gången?
- Varför fortsatte du?
- Vilken funktion/vilket syfte fyllde drogen?
- Vilken blev din ”favoritdrog” och vilka andra droger har du provat/använt?
- Varför blev just den drogen ”en favorit”?
- Tror du att hasch är en inkörsport till tyngre droger?
- Hur såg vägen mot ett mer etablerat missbruk ut för dig?

1. SOCIALT – t ex: arbete/skola, familj, kamrater

2. INDIVIDUELLT – t ex: bostad, hälsa och välbefinnande

3. MISSBRUKSLIVET

- Hur förändrades ditt liv, din situation, i takt med att missbruket etablerades?

1. SOCIALT – t ex: försörjning, eventuella partners och barn, ursprungsfamilj, umgängeskrets

2. INDIVIDUELLT – t ex: bostad, hälsa och välbefinnande

- Hur uppfattas man av andra när man är missbrukare?

1. AV SAMHÄLLET

2. AV UMGÄNGESKRETSEN

- Hur var din egen syn på dig själv som missbrukare?

4. VÄGEN UT UR MISSBRUK

- Var fick du din motivation till förändring ifrån? Särskilda personer/händelser?
- Berätta om din väg ut ur missbruket.

- Är det något som har varit *särskilt* svårt i din övergång från missbruksliv till "Svensson-liv"?
 - Varifrån hämtar du stöd och kraft i din fortsatta drogfrihet? Betydelsefulla andra.
 - Är det fortfarande en kamp, eller är missbrukslivet något du helt har lämnat bakom dig?
 - Hur beskriver du dig idag? Identitet.
 - Hur ser ditt liv ut idag?
1. SOCIALT - t ex: arbete/försörjning, egen eventuell familj och ursprungsfamiljen, umgängeskrets
 2. INDIVIDUELLT – t ex: bostad, hälsa och välbefinnande